

Богдан ЛАЗОРАК

ЛЬВІВСЬКЕ ЦЕРКОВНЕ БРАТСТВО РІЗДВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ “НА ТАРНАВЦІ” В СВІТЛІ МАЛОВІДОМИХ І НОВОВІДНАЙДЕНИХ ДЖЕРЕЛЬНИХ СВІДЧЕНЬ XVII–XVIII СТОЛІТТЯ

*“З істориків, що занималися досі історією братств,
мало котрий узглядив період існування галицьких братств у XVIII ст. Тому
полишилося це питання, поза короткими натяками, неопрацьованим”¹*

Інституційний розвиток передміських церковних братств Львова досі залишається нез’ясованим, як у контексті джерелознавчого дослідження², так і в контексті сучасного історіографічного дискурсу, який щодо окремих із них навіть не вийшов за межі інтелектуальних відкриттів і гіпотез, здійснених дослідниками у XIX ст. чи міжвоєнну добу. Причина цієї ситуації у львовознавстві криється у тому, що історія передміських церков та братств задокументована вкрай епізодично. Особливо це стосується церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці, дослідники якого, часто титулюючи його як братство “На Тарнавці” чи братство Св. Варвари, не завжди можуть достовірно передати дефініцію цього титулування. Зрештою, практично невідома в історіографії внутрішня організація церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці, а також особливості його фінансово-господарської, культурно-освітньої та харитативної діяльності. Відтак, у цій розвідці визначено два основних завдання:

1) підсумувати наявний в історіографії фактологічний матеріал до історії церкви та братства Різдва Пресвятої Богородиці “На Тарнавці”;

---

¹ Цією рефлексією у 1937 р. о. Володимир Фіголь вдруге, після Адріана Копистянського, звернув увагу наукової громадськості на необхідність дослідження історії унійних церковних братств Львівської єпархії (Фіголь В. Церковні братства Галицької Гр. кат. Провінції у XVIII ст. / В. Фіголь // Богословія. Тримісячник. – Львів, 1937. – Т. 15. – Кн. 2–3. – С. 101). Також див.: Копистянський А. Дополнения к материалам относящимся к истории Львовского ставропигиона в XVIII в. / А. Копистянський // Сборник в память 350-летия Львовского ставропигиона. – Львов, 1937. – Ч. 2. – С. 145.

² Найновішу розвідку присвячену огляду невідомих джерел до історії львівських братств див. у: Lazorak B. Źródła do historii unickich bractw cerkiewnych Eparchii Lwowskiej w archizbiogach wydziału rękopisów i rzadkich ksiąg Muzeum Narodowego we Lwowie im. Metropolity Andrzeja Szeptyckiego / B. Lazorak // Bractwa religijne w średniowieczu i w okresie nowożytnym (do końca XVIII wieku). – Kielce, 2014. – S. 295–308.

2) проаналізувати маловідомі та невідомі джерельні свідчення про інституційно-правовий розвиток церковних братств при церкві Різдва Пресвятої Богородиці впродовж XVII–XVIII ст., процес їх переходу до унії, а також різні види діяльності.

Першу спробу локалізації львівської церкви Різдва Пресвятої Богородиці та пояснення різноманітності її титулів здійснив у 1851 р. Антон Петрушевич³. Дослідник із невідомих нам причин позначав церкву “На Тарнавці” титулом Собору Пресвятої Богородиці, помилково трактуючи її народну назву як “Сборотерновска”⁴. Це твердження аж ніяк не може бути правильним, оскільки найчастіше її називали “Зборовотарнавською”, що, як відомо, умовно позначало межі парафії церкви Різдва Пресвятої Богородиці, до якої належали жителі юридики Тарнавки⁵ і Зборовщини⁶. Також дослідник неправомірно заперечував титулування храму іменем Св. Варвари, вважаючи таке твердження суто помилковим і надуманим⁷. Однак сьогодні вдалося з’ясувати, що це титулування пов’язане з молодшим сестринським братством, яке опікувалося храмовою іконою св. Варвари і носило такий же титул (про це мовитиметься далі). Так “вступ до історії” львівської церкви Різдва Пресвятої Богороди-

³ Розвідка була опублікована у двох виданнях: *Петрушевичъ А.* Краткая историческая роспись всем русскимъ церквямъ и монастырямъ, такъ уничтоженнымъ, какъ и до сихъ поръ существующимъ въ престольномъ Червенорускомъ Городе Львове / *А. Петрушевичъ* // *Зоря Галицкая*. – Львовъ, 1851. – № 78. – С. 644; *Его же.* Краткая роспись русскимъ Церквямъ и монастырямъ въ городе Львове // *Галицкій историческій сборникъ*. – Львовъ, 1853. – Вып. 1. – Чис. 18. – С. 20–21.

⁴ Там же.

⁵ Йосиф Гронський вважав, що назва Тарнавка – це один із топонімів, який дозволяє локалізувати посад города Львова княжой доби (*Долинська М.* Исторична топографія Львова XIV–XIX ст. / *М. Долинська*. – Львів, 2006. – С. 130). Добре відомо, що Тарнавку як село заснувала Катерина Синявська у 1580 р. (*Вуйцик В.* Неіснуючі церкви Підзамча / *В. Вуйцик* // *Галицька брама (Львів)*. – 1997. – № 3(27). – С. 13). На карті “Desfille’a” 1766 р. годонімом “Rue Tarnawka” позначено вул. Тарнавка. В “описі передміських границь” 1788 р. юридика “Тарнавка” була позначена як передмістя (*Долинська М.* Исторична топографія... – С. 78, 130). На думку Мар’яни Долинської, впродовж 1730–1780 рр. юридика перебувала при парній стороні вул. Богдана Хмельницького, поблизу вул. Промислової та вул. Карельської, якої сьогодні вже не існує (Там само. – С. 238). У другій половині XVIII ст. у межах юридики діяв потужний філварок Олександра Зелкевича (Там само. – С. 162). У найновішій праці львівського дослідника Андрія Фелонюка опубліковано розлогішу і значно точнішу джерельну інформацію про юридику “Тарнавка”. Див. докладніше у: *Описи передмість Львова XVI–XVIII століть* / [упоряд. *А. Фелонюк*]. – Львів, 2014. – С. 137, 277, 293, 296, 335, 341, 347–348, 399, 401, 403, 415, 417, 423, 435–436, 445, 447, 517. Див. також: *Фелонюк А.* Тарнавка і Поріччя – юридики львівського домініканського монастиря Божого Тіла / *А. Фелонюк* // *Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. праць*. – Львів, 2016. – Т. 10 (в друці).

⁶ Згідно з Йосифінською метрикою, юридика Зборовщина, як і Тарнавка, перебувала у третій частині Краківського передмістя і, починаючи з XVI ст., відома як шляхетська (*Долинська М.* Исторична топографія... – С. 228; *Parée F.* *Historia miasta Lwowa w Zarzysie z 24 ilustracyami* / *F. Parée*. – Lwów, 1894. – S. 138). Див. також найновішу студію *А. Фелонюка*: *Описи передмість Львова...* – С. 239, 277, 290, 293, 296, 322, 335, 341, 347, 377, 399, 402, 404, 414, 418, 435, 437, 445, 447 (а також про чиншовиків на С. 437).

⁷ *Петрушевичъ А.* Краткая историческая роспись... – С. 644.

ці, який зробив Антон Петрушевич, був насичений хибними версіями і фактично до останньої третини XIX ст. поширеним в історіографії.

Дещо сумнівним сьогодні також виглядає твердження Олександра Криловського, який при публікації наказу короля Сигізмунда Августа від 10 липня 1556 р. про повернення будинку для братства Пресвятої Богородиці на Краківському передмісті Львова недостатньо аргументовано позначив церкву титулом Різдва Пресвятої Богородиці, незважаючи на те, що в тексті джерела записано тільки “ecclesiae sanctae Virginis Mariae”⁸. Потрібно додати, що церква з титулом Пресвятої Діви Марії згадана серед крилошанських церков ще в 1549 р., коли її парохом був Лаврентій Пречистський⁹, однак ці джерельні свідчення аж ніяк не доводять існування церкви саме “На Тарнавці”.

Нагадаємо, церква Різдва Пресвятої Богородиці розташовувалася на території ґрунту між юридикою Тарнавкою та Болонням¹⁰ і, на думку Івана Крип’якевича¹¹, була заснована в 1630 р. підданими шляхтича Олександра Зборовського з Ритвян. Подібною була версія Филипа Лабенського, який вважав, що церкву збудовано безпосередньо на землі Олександра Зборовського, проте конкретної дати її будівництва дослідник все ж не наважився констатувати, виводячи приблизну – перед 1639 р.¹² Микола Голубець датував появу церкви першою третиною XVII ст.¹³

Натомість львівський дослідник Ігор Мицько вважає, що церква була збудована між 1630 та 1634 р. Щоправда, автор побіжно висловив цікаве припущення, що церкву почали називати Варваринською після її знищення в 1672 р.¹⁴, хоча джерельних свідчень для цього не навів. При цьому І. Мицько мотивує появу цієї назви суто крізь призму популярності культу св. Варвари в Києвохристиянській традиції періоду XVII ст. На думку дослідника, психологічна атмосфера у суспільстві в цей час була особливо напруженою, позаяк в умовах постійних нападів татар і турків, кровопролитної Визвольної війни та епідемій св. Варвара своєю духовною візією легкої смерті знаходила численних шанувальників серед мирян¹⁵. За відсутності джерел можна лише припускати, що культ св. Варвари був сприйнятий парафіянами

⁸ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі – АЮЗР) – Киев, 1904. – Ч. 1. – Т. 10: Акты, относящиеся къ истории Галицко-русской православной церкви (1423–1714 гг.) / [гол. редкол. А. Крыловский]. – С. 488, 895.

⁹ Шараневичъ И. Прочіи братства при церквахъ (на передмѣстяхъ) города Львова, въ XVI и XVII столетію / И. Шараневичъ // Временникъ Института Ставропигійскаго съ мѣсяцословомъ на годъ простый 1875. – Львовъ, 1874. – С. 149.

¹⁰ Болоня – неадміністративне утворення, горонім. Воно позначало давнє пасовище, яке розташовувалося між сучасними вул. Жовківською (ближче до вул. Промислової), самою вул. Промисловою, вул. Волинською і вул. Богдана Хмельницького (*Долинська М.* Історична топографія Львова... – С. 176).

¹¹ Крип’якевич І. Історичні проходи по Львові / І. Крип’якевич. – Львів, 2009. – С. 100.

¹² Лабенскій Ф. Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ / Ф. Лабенскій // Отгискъ “Вестникъ Народнаго Дома”. – Львовъ, 1911. – С. 12.

¹³ Голубецъ М. Підземний Львів / М. Голубецъ // Діло (Львів). – 1927. – № 110.

¹⁴ Мицько І. До історії Львівських церков / І. Мицько // Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 96.

¹⁵ Там само. – С. 97.

“Зборовотарнавської” церкви в часі облоги Львова козаками, які, як відомо, особливо його шанували. Цікаво, що під час цієї облоги 14–16 жовтня 1648 р.¹⁶ у районі сучасних вул. Богдана Хмельницького та Волинської полковник Максим Кривоніс (Перебийніс) штурмував Високий замок, у чому йому допомогли тутешні передміщани, які показали кращий шлях до Замкової гори¹⁷. Іван Крип’якевич віднайшов згадки, що після смертельних ран Максим Кривоніс був похований на парафіяльному цвинтарі церкви “На Тарнавці”¹⁸. Зрештою, академік Ярослав Ісасвич свого часу наголосив на особливих зв’язках церковних братств Львова із запорізькими козаками¹⁹, що виявлялося в релігійній взаємодтримці, прямій фінансовій допомозі тощо. Навіть парафіяльні священники підтримували похід Богдана Хмельницького, а тому сприяли його загонам чим могли: організацією посполитих, провіантом, сповіщенням тощо²⁰. Однак питання можливих історичних зв’язків такої “малоудokumentованої”²¹ постаті, як Максим Кривоніс із львівською парафією Різдва Пресвятої Богородиці, а тим більше із принесенням сюди культу св. Варвари, поки що залишається на рівні гіпотези.

Відомий дослідник Львова Володимир Вуйцик, підтримуючи версію про датування церкви Різдва Пресвятої Богородиці 1630 р., вперше, послугуючись грамотою Олександра Зборовського того ж року, дефініціював історію вживання назви “Зборовотарнавська”, а також локалізував місце її розташування недалеко вул. Жовківської, біля так зв. Жовківської рогатки, на розі вул. Донецької і Богдана Хмельницького, 107²². Зауважи-мо, що подібну версію раніше висунула наукова редакція “Словника географічного”²³.

Точнішою виявилася локалізація церкви, яку провів у 2008 р. львівський дослідник Ігор Бокало, реконструювавши не тільки зовнішні архітектурні характеристики, але й визначивши, що колишня церковна ділянка давнього храму сьогодні займає

¹⁶ На думку Любомира Винара, фортеця була взята 5 жовтня 1648 р. (*Винар Л.* Питання походження полковника Максима Кривоноса / *Л. Винар // Його ж.* Козацька Україна. Вибрані праці / [ред. В. Степанков, упоряд. А. Атаманенко]. – Київ; Львів; Нью-Йорк; Париж, 2003. – С. 366).

¹⁷ *Ісасвич Я.* Військо Богдана Хмельницького під мурами Львова / *Я. Ісасвич // Львів.* Історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 146.

¹⁸ *Крип’якевич І.* Історичні проходи по Львові. – С. 100. Володимир Винар виводив додаткову версію загибелі Максима Кривоноса, який був смертельно поранений і помер під час облоги Замостя в січні 1649 р. (*Винар Л.* Питання походження полковника Максима Кривоноса. – С. 366).

¹⁹ *Ісасвич Я.* Зв’язки братств з запорізьким козацтвом / *Я. Ісасвич // Середні віки на Україні.* – Київ, 1973. – Вип. 2. – С. 149–153.

²⁰ *Плохій С.* Наливайкова Віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / *С. Плохій.* – Київ, 2006. – С. 239.

²¹ *Степанков В.* Проблеми козацтва та його боротьби за незалежність України у творчості Любомира Винара / *В. Степанков // Винар Л.* Козацька Україна. – С. 48; *Хеленюк А.* Історичні біографії козацьких лідерів в творчості проф. Любомира Винара / *А. Хеленюк // Наукові записки. Серія “Історичні науки”.* – Острог, 2009. – Вип. 14. – С. 310–313.

²² *Вуйцик В.* Неіснуючі церкви Підзамча // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація” / *В. Вуйцик.* – Львів, 2004. – Ч. 14. – С. 71.

²³ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* / [wydany pod red. Bronisława Chlebowskiego]. – Warszawa, 1884. – Т. 5. – С. 522.

територію між трьома будинковолодіннями: № 125, № 127 і частиною № 129 по вул. Богдана Хмельницького. При цьому ділянка братської школи та будинок священника сьогодні займають будинки № 40 та № 34 вул. Донецької, а більша частина ділянки цвинтаря залишається незабудованою²⁴.

Першоджерельні відомості про ранню історію церкви та братства “На Тарнавці” подані у відомій підтверджувальній грамоті короля Михайла від 26 жовтня 1671 р., якою повторно стверджується грамота короля Владислава IV від 30 вересня 1634 р. щодо фундації Олександра Зборовського, який 1 жовтня 1630 р. надав братству Різдва Пресвятої Богородиці фундаційну грамоту про дозвіл на користування ґрунтом, відведеним для новозаснованої церкви²⁵. Як виявилось, Олександр Зборовський попередньо зустрічався із війтом та українською громадою Тарнавки, які просили в нього дозволу про відведення на його землі місця для будівництва церкви: “...na końcu przedmieścia Krakowskiego, we Lwowie, pod górą Zamku Wysokiego, między Tarnawką i Włoniem leżący plac”²⁶. Далі йдеться про те, що на 1630 р. церква Різдва Пресвятої Богородиці вже була збудована і при ній існувало церковне братство, яке діяло за прикладом інших православних, втворило внутрішню організацію (zząd bractwa) й зуміло відповідно обкопати й загородити територію храму²⁷. Тобто на той час залишалось лише юридично оформити церковний ґрунт у формі фондушу та визначити умови правових взаємин сторін. Згідно з грамотою 1630 р., братчики одержали право вільного обрання священника, його пресвітера, дяка чи піддиякона, яких обов’язково мав затверджувати й рекомендувати особисто Олександр Зборовський, котрий, зі свого боку, одночасно зобов’язувався охороняти православну віру та братство²⁸. Відтак попередні твердження Филипа Лабенського про те, що перша згадка про існування братства мирян при церкві Різдва Пресвятої Богородиці датується до 1639 р. далеко неточні²⁹, оскільки воно було організоване до 1630 р., тобто до моменту ствердження грамоти Олександра Зборовського.

Цікаво, що у Львівському літописі під 1631 р. згадано акт посвячення Богородичної церкви, титулатура якої, на жаль, уточнена лише у двох словах – “святої пречистої...”³⁰, що в принципі цілком закономірно може відповідати версії про першу посвяту церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Достовірно відомо, що в 1634 р. вона вже була внесена до списку крилошанських церков м. Львова³¹.

Історія церковного братства “На Тарнавці” періоду XVII ст. порівняно з іншими передміськими братствами Львова відображена в невеликому колі джерельних

²⁴ Бокало І. Спроба локалізації зниклої церкви Різдва Пресвятої Богородиці в м. Львові / І. Бокало // Вісник Львівського державного аграрного університету: Архітектура і сільськогосподарське будівництво. – Львів, 2008. – Ч. 9. – С. 249.

²⁵ АЮЗР. – Київ, 1904. – Ч. 1. – Т. 10. – С. 315–318.

²⁶ Там само. – С. 316.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само. – С. 315.

²⁹ Лабенській Ф. Русскія церкви и братства... – С. 12.

³⁰ Бевзо О. Львівський літопис і Острозький літописець / О. Бевзо. – Київ, 1971. – С. 111.

³¹ Крип’якевич І. Історичні проходи по Львові. – С. 100; Лабенській Ф. Русскія церкви и братства... – С. 12; Його ж. Къ історіи Львовской епархіи въ вторую пол. XVII в. // Вестник Народного Дома. – Львовъ, 1907. – Ч. 2. – С. 26; Його ж. Къ історіи Львовскихъ братствъ въ первую половину XVIII века // Вестник Народного Дома. – Львовъ, 1907. – Ч. 6. – С. 96.

свідчень. Існує версія, що за 20 років після облоги Львова, тобто в 1668 р., церковне братство організувало серйозну перебудову храму³². У XVII ст. як церкву, так і братство мирян при ній в основному називали “Tarnawskim” або ж “Zborowotarnawskim”³³.

Подібно до львівського братства Преображення Господнього (Святого Спаса)³⁴, братство Різдва Пресвятої Богородиці підтримувало кандидатуру Йосифа Шумлянського на єпископську кафедру. Наприклад, під час виборів 20 липня 1667 р. від церкви “На Тарнавці” свій підпис за нового владику поставив священник Андрій³⁵. У ході боротьби за Львівську кафедру братство Різдва Пресвятої Богородиці разом з іншими братствами і шляхтою долучилося до спільної протестації проти Єремії Свистельницького, Антонія Винницького та Київського митрополита Георгія Гушовського³⁶, що вкотре підтверджує появу суттєвих розбіжностей у діяльності передміських братств і Ставропігії, яка, зі свого боку, категорично не підтримувала Йосифа Шумлянського.

У пізніших протестах духовенства і мирян проти Єремії Свистельницького, який, на їх погляд, незаконно присвоїв собі титул Львівського єпископа, 30 вересня 1671 р. свій підпис серед інших поставили парох церкви Різдва Богородиці Іван Прозикович, а також старший братчик Матвій Столяр³⁷.

Тяглість стійкої релігійної позиції братства безумовно вплинула на його подальший інституційний розвиток, що здавна залежав від наявності статуту, який забезпечував найоптимальніший механізм дієвості братства як особливої відкритої для різних станів інституції в межах усього парафіяльного середовища мирян із властивими для братств конкретного часу релігійною та фінансово-господарською видами діяльності³⁸.

Про скріплення відносин між єпископом Йосифом Шумлянським і братством “На Тарнавці” свідчить акт ствердження статуту братства, текст якого укладено 17 вересня 1674 р.³⁹. Зауважимо, що вперше його описав Іларіон Свенціцький в 1911 р.⁴⁰, щоправ-

³² Мельник І. Довкола Високого замку шляхами й вулицями Жовківського передмістя та північних околиць міста Львова / І. Мельник. – Львів, 2010. – С. 169.

³³ Вуйцик В. Неіснуючі церкви Підзамча / В. Вуйцик // Галицька брама (Львів). – 1997. – № 3(27). – С. 13.

³⁴ Лазорак Б. Нові епізоди до історії львівського Преображенського братства у XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник (далі – ДКЗ). – Дрогобич, 2011. – Вип. 14–15. – С. 486.

³⁵ АЮЗР. – Київ, 1904. – Ч. 1. – Т. 10. – С. 212.

³⁶ Там само. – С. 253.

³⁷ Там само. – С. 307.

³⁸ Про зміни текстів православних та появу нових унійних статутів див.: Лазорак Б. Рукописна книга-статут церковного братства Святого Архистратига Михайла в Запитові 1734 р. (інституційно-правова роль, зміст та формуляр документа) / Б. Лазорак // ДКЗ. – Дрогобич, 2009. – Вип. 13. – С. 287–321; Його ж. Статут Лева Шептицького для львівського Хрестовоздвиженського братства 1762 р. // Історія релігій в Україні: наук. щорічник. – Львів, 2010. – Кн. 1. – С. 502–511; Його ж. Інституційне оформлення церковного братства Різдва Христового в Жовкві (XVII–XVIII ст.) // Жовква крізь століття: наук. зб. – Жовква, 2010. – Вип. 1. – С. 106–132.

³⁹ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів (далі – ЛННБ. Відділ рукописів). – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 2–14.

⁴⁰ Опис рукописів Народного дому з колекції Антонія Петрушевич / [авт.-упоряд. І. Свінцицький]. – Львів, 1911. – Ч. 3. – С. 113–114.

да, ретельного аналізу тексту цього джерела досі ніхто не провів. За даними “Опису рукописів Народного дому...”⁴¹ вдалося віднайти сильно пошкоджений оригінал цієї книги-статуту (“Артикулы братсткые... Инвентарь”)⁴², текст якого переписаний та апробований зі статуту Віленського ставропігійного братства 1586 р., ствердженого патріархом Йоакимом Доу⁴³, у зв’язку з чим виявлено низку текстологічних подібностей з іншими православними статутами XVI ст. Недарма у прикінцевій частині тексту, яку позначено як “Апробація”⁴⁴, записано, що “оухвалы порядковъ братства нашего Старшего Виленского”⁴⁵. Після цього братчик у прикінцевому протоколі записав рефлексію щодо укладення правового документа: “По повеленію бл[а]женнѣишаго Йоакима Патріархи антїохїскаго и всѣхъ четверопристойныхъ Патріархъ бл[а]госло]внѣемъ Артѣкулы нам даные, преподаемъ братству рождства прес[вят]а[а] Б[о]городи]ца, ц[е]ркви на грѣнтахъ Эго К[ролевской] М[илости] межи Тарнавкою и Зборовщиною въ Львовѣ столчой, слово въ слово преписавши въ вѣчные роды въ ч[е]сть Б[о]га вседержителя и прес[вят]а[а] Б[о]городи]ца Року бож[ого] ꙗход. Сен[тебриа] зі”⁴⁶. Цей запис свідчить про усталену традицію поширення артикульованого “патріаршого порядку” інституційно-правової організації церковних братств мирян, щоправда в цьому статуті виявлено дещо еквілібрований зміст артикулів, які лише частково відповідали ставропігійній формулі патріарших статутів.

Статут укладений у формі рукописної книги 29,5x19 см з усталеною актовою структурою: вступний протокол, основний текст і кінцевий протокол. Текст вступного протоколу розпочинається передмовою, яка містить аренгу⁴⁷ – філософсько-релігійне розважання щодо потреби та змісту організації мирян у церковному братстві⁴⁸.

Наступна складова – братська присяга (текст близький до присяги жовківського братства Різдва Христового⁴⁹), виголошуючи яку братчик цілував ритуальний хрест і кожного братчика, висловлюючи цим символічний знак подяки та духовного братерства⁵⁰.

Далі записано 22 артикули не тільки церковного (ктиторство, благодійність, катехизація братчиків і парафіяльного середовища, взаємини з парохом тощо), але й світського виміру, який полягав в організації внутрішнього устрою братства (обов’язки та права старших братчиків, порядок їхньої елекції, процедура проведення братського суду тощо) й різних фінансово-господарських видів діяльності.

⁴¹ Там само.

⁴² ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 13 зв. – 14.

⁴³ Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини) М. Капраль. – Львів, 2003. – С. 67.

⁴⁴ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 13 зв.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само. – Арк. 14.

⁴⁷ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 2.

⁴⁸ Лазорак Б. Рукописна книга-статут церковного братства Святого Архистратига Михайла в Запитові 1734 р. (інституційно-правова роль, зміст та формуляр документа) / Б. Лазорак // ДКЗ. – Дрогобич, 2009. – Вип. 13. – С. 290.

⁴⁹ Його ж. Інституційне оформлення церковного братства Різдва Христового в Жовкві (XVII–XVIII ст.) // Жовква крізь століття: наук. зб. – Жовква, 2010. – Вип. 1. – С. 118–119.

⁵⁰ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 2 зв.

Перший артикул визначав умови вступу до братства (“**У** захованю повинности оѡписатиса хотѡчого до Рѡстрѡ Братерского”) ⁵¹, які передбачали обов’язкове заслуховування артикулів для кращого розуміння суті його інституційно-правової організації. Після цього новоприбулий повинен був привселюдно визнати вимоги артикулів і лише тоді міг вимагати від братської ради вписання його імені та прізвища до братського реєстру. На випадок недовіри до новоприбулого артикул залишав за братськими зборами право випробовування претендента впродовж одного-двох тижнів (вчасне відвідання богослужінь, братських засідань, харизматичність). Якщо претендент себе виправдовував, то його вписували до реєстру і він вносив до братської скрині вступне, яке визначалося визначав артикул у довільній формі: “...ведлѡг примножена своего, **що** самѡ похочет” ⁵².

У другому артикулі визначена головна моральна повинність новописаного братчика – ретельне дотримання складеної присяги й артикулів ⁵³. Наголошувалося на щоденному молитовному проханні в “Б[о]га вседержителя” заступництва задля збереження міцності присяги, “абы шлюбові своємѡ раз оѡчиненномѡ завжди досѡит чиниль” ⁵⁴. Цікаво, що для підсилення важливості такої поведінки братчика акцентувалося на особливій тяжкості гріха, який одержуватиме братчик у разі порушення “як словами, так і ділами” даної обітниці. Особливу смислову навантагу мав наведений приклад із тексту Святого Письма “про батька і двох синів”. Коли батько запитав у першого сина, чи допоможе він йому в роботі на винограднику, той відмовився, а коли він запитав у другого сина, той пообіцяв допомогти, проте так і не прийшов на допомогу. Із цього приводу артикул містив моральний висновок, який повинен був пам’ятати кожен новоприбулий член братства: “...летше башу неѡбѡтовати, нежели ѡбетовавши неисполнити” ⁵⁵.

Логічним продовженням морального застереження братчиків був третій артикул “**У** захованю вѡрности Братской” ⁵⁶. Вважалося непоправним, коли хтось із членів ділився братськими таємницями чи фінансовими справами з тими, хто не входив до його числа: “Вшелакѡю таємницѡ при собѡ мѡй” ⁵⁷. Таке позиціонування свідчить про особливу ретельність й обережність при виконанні братчиками серйозних культурно-релігійних проектів чи фінансово-господарських операцій.

Водночас четвертий артикул “**У** захованю любѡви Братской” зобов’язував кожного братчика повідомляти все братство про зауважені порушення в діях когось іншого з братства ⁵⁸. Це сприяло швидкому реагуванню на правові ексцеси у внутрішній організації та скликанню братської наради, яка одразу вирішувала ситуацію.

П’ятий артикул статуту “**У** захованю скромности на схадзках” визначав основні риси поведінки, які повинен був виявляти кожен братчик під час братських засідань ⁵⁹. Вимагалось, щоби братчик поведився на засіданнях статечно та врівноважено або,

⁵¹ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 3 зв.

⁵² Там само.

⁵³ Там само. – Арк. 3 зв. –4.

⁵⁴ Там само. – Арк. 4.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само. – Арк. 4 зв.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Там само. – Арк. 5.

⁵⁹ Там само. – Арк. 5–5 зв.

як говорилося, “не такъ въ посполитомъ домѣ быти себе розумѣючи, але такъ въ домѣ выделеномъ”⁶⁰. Також потрібно було уникати непотрібних розмов і кепкувань, за які старші братчики мали карати винного фунтом воску (405 г)⁶¹. У випадку відсутності поточних справ засідання не повинно було припинятися, навпаки, старші братчики зобов’язувалися розпочати читання та тлумачення суті кожного артикулу статуту, при цьому “молодшіє повинни ихъ слѣхати, а неросходитисл”⁶².

Особливе місце в релігійній діяльності братства відводилося богослужбовим практикам. Відтак шостий артикул “**В** днех слѣбы Б[о]жой Братской и молебнѡвъ”⁶³ обумовлював дотримання богослужбової традиції хвали й уповання пресвятого імені Господа Бога і Спасителя Ісуса Христа з метою “помноженѣ Конгрегаціи Братства”, а найголовніше задля відпущення гріхів своїх і у гріховному дереві свого роду⁶⁴. При цьому вівтар парафіяльної церкви визначався єдиним місцем, де повинні відправлятися всі релігійні чинності. Артикул зобов’язував братчиків організувати чотири рази на рік Літургії (братські) за прощення гріхів живих та упокій душ померлих братчиків (поминальні), окремо 12 разів на рік – молебні за здоров’я, при цьому зауважувалося, що обов’язково в ці дні мало відбуватися братське засідання⁶⁵.

Наступний артикул “**В** захованю Церемо[ни]й при слѣжбѣ братской”⁶⁶ вимагав від братчиків особливої участі у проведенні братських Богослужінь, які мали вповні відповідати правилам Святих Отців⁶⁷. Під час Літургії братчики зобов’язувалися організувати храмові обходи, особисто прислужувати під час неї, запалювати і тримати обрядові свічки, що вважалися офірою Богові від грішних мирян, а благодать Духа Святого в символічному згорянні вогню знаменувала очищення душі й тіла божественним вогнем⁶⁸ (від участі в Богослужінні звільнялися лише хворі, немічні та ті, хто перебував у дорозі). Братство повинно було стежити, щоб на Літургію вчасно приходили дякон й учасники хору, адже, як сказано, Служба Божа повинна була бути забезпечена “фрактовымъ спѣванемъ”⁶⁹. Тобто братство зобов’язувалося організувати братський хор, до якого могли входити й учні братської школи.

Сьомий артикул “**В** скѣткѣ внѣтрнего обновленіа”⁷⁰ зобов’язував кожного братчика до виконання тайни сповіді та Євхаристії, причому сповідь у дні Різдва і Воскресіння Христового вважалася обов’язковою. Загалом він виховував у братчиків

⁶⁰ Там само. – Арк. 5.

⁶¹ Економічні привілеї міста Львова (XV–XVIII ст.) / [упоряд. М. Капраль, наук. ред.: Я. Дашкевич, Р. Шуст]. – Львів, 2007. – С. 757.

⁶² ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 5 зв.

⁶³ Там само. – 5 зв.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Там само. – Арк. 5 зв. – 6.

⁶⁷ Книга Правил Святих Апостолов, Святих Соборов Вселенских и Поместных, и Святих Отец. – Москва, 2010. – 448 с.

⁶⁸ Рожко В. Воскові свічки в Божих храмах історичної Волині / В. Рожко // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Львів, 2005. – Кн. 2. – С. 738–739.

⁶⁹ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 6.

⁷⁰ Там само. – Арк. 6–6 зв.

прагнення до постійного спасіння душі й тіла від гріха, навіть у будні дні чи інші свята. У випадку, якщо хтось із них через домашні клопоти (хворобу, панщину тощо) не міг взяти участь у тайні сповіді, артикул зобов'язував пароха і братство організувати “церемонію” в його будинку. Водночас перед далекою подорожжю братчик так само зобов'язувався посповідатися⁷¹.

Особливе значення для контролю за всіма видами діяльності братства мав восьмий артикул “**В** схадзках головныхъ, альбо потребныхъ”⁷², який визначав час, місце та значення проведення братських зборів як особливого регулятивного органу у внутрішньому устрої братства мирян. Згідно з артикулом, братство повинно було збиратися на головні збори (“схадзки”) раз на чотири тижні, в неділю після ранкового богослужіння⁷³. Під час зборів братчики проводили наради з приводу фінансово-господарських і культурно-релігійних справ. Артикул визначав склад проводу братства, до якого входило чотири старших братчики і п'ятий – писар. Під час перших у році головних зборів провід у складі п'яти чоловік мав виголосити річний звіт “личбѣ порадне ѿдавѣши”. Після цього збори “вольнымъ а згоднымъ голосомъ” повинні були обрати новий склад проводу, при цьому братство – “пристойно” подякувати попередній старшині за участь у керуванні братськими справами⁷⁴. У випадку відсутності старших братчиків артикул дозволяв зборам покладати їхні обов'язки на молодших “гдыбыса пакаа гвалтовнаа и важнаа потреба оуказала”⁷⁵.

Десятий артикул “**В** безчинно ходящихъ” контролював участь братчиків у братських засіданнях⁷⁶. Скажімо, якщо братчик, маючи вільний час, не з'являвся на богослужіння, яке відбувалося в четвертий тиждень, тобто в день засідання, то повинен був сплатити штраф у розмірі фунта воску⁷⁷. Якщо ж він пропустив засідання вдруге, то старші мали зробити йому зауваження без жодних штрафів. Натомість, якщо втретє не з'являвся на засідання і відверто нехтував зауваженнями, то старші повинні були повідомити все братство про системні порушення і направити до будинку правопорушника пароха, який мав нагадати йому про дану перед Богом та братством обітницю⁷⁸. Якщо ж порушник не виконував й надалі настанов братства та пароха, то його виключали з братства, яке відтепер вважало його особливим грішником, негідним бути членом братства, як зазначалося в артикулі: “Самъ Г[о]с[по]дѣ наш І[с]х[р]і[сто]с на такогого декретъ оучинити рачиль”⁷⁹. Так артикул дозволяв братству тривалий час виховувати поведінку братчика, прагнучи розвинути в його поведінці універсальну формулу взаємопори та правової відповідальності. Зрештою, він забезпечував механізм оновлення особового складу: “...гды злый оустѣпѣеть, добромѣ мѣстце готѣеть”⁸⁰.

⁷¹ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 6–6 зв.

⁷² Там само. – Арк. 6 зв. – 7.

⁷³ Там само. – Арк. 6 зв.

⁷⁴ Там само. – Арк. 7.

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Там само. – Арк. 7–7 зв.

⁷⁷ Там само. – Арк. 7.

⁷⁸ Там само. – Арк. 7 зв.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само.

Одинадцятий артикул “**У** дорочныхъ Старшихъ Братихъ” визначав повноваження братського проводу⁸¹. Старші братчики разом із писарем повинні були першими з’являтися на зібрання, займаючи відповідне місце. Перший старший братчик мусів порушувати актуальну тему для обговорення, вести дискусію, а також уважно оголошувати писареві про прибутки та витрати братства, які за його відома вписувалися до касової книги. У кінці кожного року саме старші братчики звітували перед братством щодо всіх фінансово-господарських справ. Внутрішня дисципліна зобов’язувала старших останніми покидати зібрання. Крім того, цей артикул велів братському писареві пильно стежити (вірогідно занотовував до книги) за тими братчиками, які системно не брали участі в літургійних обходах, процесіях, головних зборах, а також тими, хто не сповідатися та причащатися, при цьому порушників карали відповідно до норм, укладених у 10 артикулі. Водночас, якщо подібні вчинки скоював старший братчик чи писар, то покарання були вдвічі більшими. Попри все артикул дозволяв старшому братчикові доручати комусь із братства тимчасово перебирати повноваження в часі його відсутності (з обґрунтованих причин). У разі тривалого від’їзду (подорожі) старшого братчика братчик, який його заміняв, переймав на себе всі повноваження. Старший братчик, який виїхав у тривалу подорож без попередження й обрання собі заміни, після повернення підлягав покаранню в розмірі чверті каменю воску⁸² (8 фунтів⁸³). Ідентичне покарання накладалося на старшого братчика, якщо той умисно затримував ключі від братської скрині⁸⁴.

Виняткову роль в організації фінансово-господарської діяльності львівського братства Різдва Пресвятої Богородиці відігравав дванадцятий артикул “**У** Реєстрѣ головномъ, и здаваню личбы”⁸⁵, який, з одного боку, кодифікував правила ведення касових книг прибутків і витрат, а з іншого – забезпечував прозорий механізм контролю за фінансовою діяльністю старших братчиків. Він зобов’язував їх укласти разом із писарем річний реєстр прибутків та витрат, який особисто скріплювали підписами старші братчики, при цьому річний запис, укладений у перший рік фінансової діяльності братства, мав відокремлено зберігатися у братській скрині. Фінансові справи поточного року поетапно записували в окремий реєстр, після чого в кінці року копіювали в “Головный Реєстръ, абы въ немъ немазати, а нѣ поправляти”⁸⁶. У кінці кожного року під час елекційних зборів старші братчики підсумовували річний бюджет в один реєстр, і разом із залишками готівки та наявним церковним інвентарем передавали братській раді, яка у процесі виборів нового проводу передавала отримане новообраним старшим братчикам. Акт передачі права контролю за коштами та майном попередні й новообрані старші братчики скріплювали особистими підписами⁸⁷. У випадку, коли у фінансовому звіті старших братчиків рада виявляла недостачу чи фінансову махінацію, артикул передбачав довільну форму покарання,

⁸¹ Там само. – Арк 7 зв. – 8 зв.

⁸² Там само.

⁸³ Економічні привілеї міста Львова (XV–XVIII ст.). – С. 757.

⁸⁴ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 8.

⁸⁵ Там само. – Арк. 83 в. – 9.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Там само.

щоправда, в такому випадку братчик не звільнявся від обов'язків старшого, допоки не повертав до скрині утраченого майна, при цьому термін повернення визначало додаткове рішення ради⁸⁸.

Зважаючи на значимість посадових обов'язків братської старшини, процедуру її виборів регулював спеціальний артикул “**В** обраню старших Братїй и писар $\blacktriangle$ ”⁸⁹. Братський провід складався з п'яти посад (два старших братчики, два молодших і писар), яких обирала одноголосним рішенням братська рада, при цьому прерогатива рішення засідаючого повинна була керуватися вільним індивідуальним вибором та “побожністю живота”⁹⁰ кожного з претендентів⁹¹. Під час виборів старшини артикул зобов'язував прислухатися до всіх порад молодших братчиків, незалежно від статку та віку, при цьому негативні відгуки одного з них автоматично знімали кандидатуру претендента з порядку голосування. З цього приводу зміст артикулу підсилувала цитата св. Йоанна Золотоустого: “Не презирай тѣхъ иже полезна $\blacktriangle$ совѣтѹють...”⁹². Новобраним старшим братчикам вкотре нагадували про їхню пильність у буденних справах братства та постійну опіку іншими членами. З часу обрання старший братчик зобов'язувався подавати щоденний приклад у дотримуванні братських артикулів і виконанні духовно-релігійних практик, як зазначалося: “...**п**ак $\blacktriangle$ ковъ Старѣйшина, такови же и подрѹчній”⁹³.

Артикул “**В** скаръбѣ братской...”⁹⁴ оберігав братський бюджет від банкрутства і фінансових махінацій. Скажімо, позики з братської скрині – чи у грошовій формі, чи під видом речей – могли видавати лише чотири старші братчики, при цьому за обов'язкової наявності відповідної застави, еквівалент якої визначався золотом чи сріблом. У випадку втрати позиченого чотири старші братчики спільно за власний кошт відшкодовували втрачене майно церковного братства: “...всѣ во всѣмъ чотыри **п**ак $\blacktriangle$ единъ члонокъ сѹт ибыти маю $\blacktriangle$ т”⁹⁵.

Принцип колегіальності братської організації обумовлював п'ятнадцятий артикул “**В** сполной вѣдомости всѣх братїй...”, згідно з яким вирішення будь-яких справ повинно було відбуватися за відома та погодження усіх членів братства⁹⁶. Наприклад, якщо старші братчики без відома і спільного погодження з іншими (під час головного засідання ради) прийняли рішення, яке б зашкодило бюджету, то вони зобов'язувалися за власний кошт відшкодувати втрати⁹⁷. Врешті, будь-які інші справи старші братчики

⁸⁸ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 9.

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Староукраїнське слово “животь” означає – життя (Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / [ред. Л. Гумецька, І. Корницький]. – Київ, 1977. – Т. 1. – С. 358).

⁹¹ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 9.

⁹² Там само. – Арк. 9.

⁹³ Там само. – Арк. 9 зв.

⁹⁴ Там само.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Там само. – Арк. 9 зв. – 10.

⁹⁷ Там само. – Арк. 10.

повинні були узгоджувати з молодшими, при цьому останні в разі непослуху старших мали право визначати відповідну міру покарання⁹⁸.

Шістнадцятий артикул “**W** стараню всѣх братій, котроє мают мѣти, абы шкоды Ц[ε]ркви С[т]той небыло” визначав охоронну функцію церковного братства, яка передбачала опіку за церковним майном (богослужбовими речами, іконами, скринькою тощо) та його захист від “свѣтокрадца”⁹⁹. Старші братчики повинні були стежити за будь-яким виявом зовнішньої загрози щодо розвитку братства, парафіяльного храму чи Православної Церкви в цілому, а у випадку виявлення порушників чи крадіїв братство спільними силами захищало свою власність та права: “...братіа всѣ повинни зато взѣтисѣ, и пильно ѿ томъ старатисѣ”¹⁰⁰.

Важливе значення у внутрішньому устрої церковного братства відводилося благодійній діяльності, яка ґрунтувалася на принципі братньої взаємодопомоги. Її визначав сімнадцятий артикулом статуту “**W** въспоможеню Брата з навѣжѣна Б[о]жого подоупадлого”¹⁰¹. Покликаючись на численні цитати зі Святого Письма щодо традиції благодіянь у християнстві, артикул він виховував у братчиків прагнення допомагати збіднілим, хворим чи помираючим членам: “Пріми оубогаго, оутратъ пѣназ дла ближнего, несокрывай под камень въ погибель с бѣ...они за та помолѣтѣ”¹⁰². Також до певної міри дозволяв братству забезпечувати стабільність у межах парафії, оскільки своїми грошовими позиками чи іншими даруваннями воно “рятувало” загальну спроможність до пожертв як серед самих братчиків (на членські внески), так і прихожан (на Службу Божу тощо)¹⁰³.

Процедура виключення була доволі складним і нечастим явищем у життєдіяльності церковних братств. Відтак артикул, який визначав умови та процедуру, був максимально конкретизованим і залежав від особливих ексцесів. Скажімо, вісімнадцятий артикул “**W** вѣлѣченю Брата безчинника”¹⁰⁴ дозволяв братству Різдва Пресвятої Богородиці триразове нагадування порушникові про його злodianня, і лише у випадку, якщо братчик вчетверте порушував дисципліну чи не покався за скоєне, його можна було виписати з реєстру. Із цього приводу артикул послуговувався розважанням апостола Павла: “...и змѣте злаго вѣ васъ самѣх, и вѣлѣчитесѣ вѣ брата безчинно ходѣцаго, да не посрамитесѣ сами, и не примѣшайтесѣ злымъ”¹⁰⁵.

Внутрішні суперечки, що виникали між братчиками, унормовував артикул “**W** справедливости, братъ вѣбрата оукривъжоный гдесѣ оутѣкати маеть”¹⁰⁶, який регулював механізми організації братського суду як головного та постійного правозахисного інституту в структурі організації. У разі виникнення конфлікту скривджений братчик

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Там само. – Арк. 10–10 зв.

¹⁰⁰ Там само. – Арк. 10.

¹⁰¹ Там само. – Арк. 10 зв. – 11.

¹⁰² Там само. – Арк. 11.

¹⁰³ Лазорак Б. Нові епізоди до історії львівського Преображенського братства у XVIII ст. – С. 496.

¹⁰⁴ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 11–11 зв.

¹⁰⁵ Там само. – Арк. 11 зв.

¹⁰⁶ Там само. – Арк. 11 зв. – 12.

оголошував протестацію до братського суду, який неодмінно повинен був засісти в залі засідання братських зборів. Братський суд формувався з усіх членів. Якщо обвинувачуваний привселюдно не визнавав своєї вини, то суд організував дві правозахисні сторони: “виннѣю и оупорнѣю”¹⁰⁷, які доводили свою правоту. У будь-якому випадку, артикул велів братчикам вирішувати суперечки у братському суді, при цьому у випадку подання скарги до світського суду братчик сплачував до братської скрині штраф у розмірі трьох фунтів воску¹⁰⁸. Цей артикул гарантував приватність внутрішньоцерковних справ, які могли автономно вирішуватись на парафіяльному рівні.

Найпоширенішою практикою у благодійницькій діяльності церковного братства було роздавання милостині. Згідно з артикулом “**В** ѿдаваню ми[ло]стинѣ страннѣмъ...”, кошти на це мали акумулюватися тільки у братській скрині, а найоптимальнішим часом для її роздавання визначались дні в часі святкування Різдва Христового, в наступний тиждень після Воскресіння Христового, проте в обов’язковому порядку чотири рази на рік¹⁰⁹. Зібравши необхідні кошти, братство організувало милостиню для мешканців шпиталів, в’язнів, а також усіх безпритульних та подорожніх. Практика подання милостині відповідала християнській концепції прощення гріхів вірного мирянина, тому не випадково згідно з артикулом статуту головним християнським мотивом для здійснення акту милосердя було відпущення гріхів як живих братчиків, так і померлих: “...милостына ѿчищаєт грѣхи... милостына ѿ всакаго зла, и ѿ смерти избавляєт, и не оставляєт д[ѣ]ши ити въ тмѣ”¹¹⁰.

Іншим виявом братського милосердя було піклування про хворого чи пристарілого братчика. З цього приводу двадцять перший артикул “**В** Братѣ оуписаномѣ хоробою зложеномѣ и смѣрти страннѣхъ”¹¹¹ зобов’язував хворого негайно повідомити братство про свою недугу, після чого воно організувало йому необхідну допомогу: “...такъ на телесномѣ достаткѣ, яко и на д[ѣ]ховномѣ добрѣ...”¹¹². На братчиків покладался обов’язок організації тайни оливопомазання з метою зцілення й оздоровлення душі та тіла хворого: “...помазавше его ѿлеомѣ въ имя Г[оспод]не, и м[о]л[и]тва вѣры Сп[ас]єть болащаго”¹¹³. Також артикул зобов’язував постійно навідувати хворого й уважно стежити за його здоров’ям. Якщо ж братчик перебував при смерті, братство організувало для нього тайну сповіді, при цьому обирало чотирьох братчиків, які мали приготувати всі необхідні богослужбові речі¹¹⁴.

Зауважимо, що цей артикул виховував у середовищі братства особливе ставлення до смерті, страх перед якою яскраво відображався в ритуальному підготуванні до її приходу, при цьому сповідь і духовний заповіт були останнім кроком на шляху до подолання тяглості гріховного дерева прародичів¹¹⁵. Невипадково одним з обов’язків

¹⁰⁷ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 11 зв.

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Там само. – Арк. 12.

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Там само. – Арк. 12–12 зв.

¹¹² Там само.

¹¹³ Там само. – Арк. 12 зв.

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Катрій Ю. Наша християнська традиція / Ю. Катрій. – Львів, 2007. – С. 292.

братства та священника було нагадування важкохворому, “абы **ц**о до Братства **Ѡ**казалъ або записалъ”¹¹⁶. Однак, якщо родина братчика не мала достатньо коштів для організації поховання або не було родичів для опіки над тілом померлого, братство перебирало на себе зобов’язання й витрати, разом із виготовлення домовини, оплатою достойної поминальної процесії тощо. Подібний обов’язок покладався на братство в разі виявлення кимось із його членів тіла померлого безпритульного. Не випадково в тексті артикулу церковне братство позиціонувалося як “Братство м[и]л[о]с[є]рдїа”¹¹⁷.

Останній артикул статуту “**Ѡ**бхоженю погребѸ и памѧти Преставшихсѧ”¹¹⁸ стосувався організації похоронної та поминальної традицій¹¹⁹, з обов’язковим визначенням уніфікованих процедур і їхнього значення в релігійній діяльності церковного братства. Незалежно від віку, статків, а також станової належності ритуал поховання був однаковим для всіх членів. Для прощального ходу обирали шість братчиків, які несли домовину з тілом покійного. Також похоронну процесію супроводжували інші шість братчиків, яких обирали для допомоги. Решта членів братства – із запаленими братськими свічками в руках. Після похорону старші братчики роздавали милостиню довколишнім шпиталям за відпущення гріхів й упокій душі покійного¹²⁰. Надалі, покликаючись на церковний звичай, артикул зобов’язував братство поминати ім’я покійника на всіх поминальних богослужіннях. Зауважимо, що у братській культурі традиція вшанування пам’яті померлих мала за мету формувати в парафіяльній спільноті мирян одну з головних візій християнства, мовляв “не кожен насправді помирає”, одержуючи право жити вічно у Царстві Небесному¹²¹.

Проведений аналіз артикулів дозволяє констатувати, що цей статут можна з певністю віднести до тих, які не надавали братствам ставропігійних прав і були поширеними лише в добу Йосифа Шумлянського, передусім до моменту переходу Львівсько-Галицько-Кам’янецької єпархії на унію в 1700 р. На це явно вказує відсутність у тексті артикулів права виборності парафіяльного священника¹²². Водночас жоден з артикулів статуту львівського братства Різдва Пресвятої Богородиці не містить суто ставропігійного права незалежності братства від влади єпископа. Це дає змогу припустити прагнення Йосифа Шумлянського витворити безпосередню

¹¹⁶ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 12 зв.

¹¹⁷ Там само. – Арк. 13.

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Тимошенко Л. Традиція і практики поминання померлих у Київській митрополії в другій половині XVI – першій половині XVIII ст.: внесок церковних братств / Л. Тимошенко // ДКЗ. – Дрогобич, 2011. – Вип. 14–15. – С. 116–132.

¹²⁰ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 13.

¹²¹ Детальніше див.: Łazorak B. Pamięć o zmarłych w środowisku bractw cerkiewnych Eparchii Lwowskiej (druga połowa XVII–XVIII wieku) / B. Łazorak // Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej. Sykl II: Nie wszystkim umrę. Pamięć o zmarłych w kulturze staropolskiej / [studia pod red. Aleksandra Jankowskiego i Andrzeja Klondera]. – Bydgoszcz, 2015. – S. 135–145.

¹²² Тимошенко Л. Ставропігія церковних братств у контексті Берестейської унії. Історіографічний аспект / Л. Тимошенко // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 2006–2007. – Вип. 15: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – С. 250–267.

опіку над львівськими передміськими братствами, які умовно можна позначити як “єпископські”, тобто такі, що підлягають впливу реформаційних ідей, які надходили з владичого двору. Щоправда, варто зазначити, що до кінця XVII ст. церковні братства львівських передмість залишалися суто православними організаціями, міцно зберігаючи автономію у веденні фінансово-господарських справ. Зрештою, статут братства Різдва Пресвятої Богородиці 1674 р. помітно впливав на збереження духовної ідентичності братчиків як головних виразників волі православної громади в місцевому просторі міжнаціональних стосунків, які формувалися “на Тарнавці”.

У 1697 р. (за п’ять років після ствердження статуту) “Зборовотарнавське” братство уклало інвентар церковного майна, який на сьогодні найдавніший¹²³. На той час у братській церкві зберігалось: 2 срібних келихи; великий напрестольний срібний хрест із підставкою; срібна кадильниця; срібна корона Спасителя з позолотою; 2 окремі великі срібні корони і 3 малих; 17 великих та малих таблиць; срібні шати (оклад) на храмовій іконі Пресвятої Богородиці, яка перебувала на вівтарі; 2 розкішних священничих апарати, 3-й був новим, з епитрахілями і нарукавниками; церковні ризи бордового кольору, інші – вишневого; великий атласний аер (воздух) виконаний золотом; цинкова гробниця (дарохранильниця); латунна кадильниця; дві срібні корони, велика і мала, які розміщувалися у притворі над образом (невідомого титулу); Євангеліє із срібною оправою, друге також було оправлене сріблом, проте з поєднанням козячої шкіри¹²⁴. Серед богослужбових книг реєстр занотував: Трифологійон; 2 Октоїхи; 2 Апостоли; 12 Міней; Ірмологійон; Устав; Службник Йоанна Злотоустого; Требник; Псалтир; Часослов; Тріоді – постна і цвітна¹²⁵.

Вказану в інвентарі ікону Пресвятої Богородиці намалював у другій третині XVII ст. львівський маляр Микола Мороховський, позаяк вона надто подібна до його ікони Богородиці Одигірії з львівської Успенської церкви¹²⁶. Документально обґрунтовано, що з інвентаря церкви Різдва Пресвятої Богородиці 1697 р. до наших днів збереглася унікальна пам’ятка XVI ст. – срібна кадильниця, а також названий храмовий образ Пресвятої Богородиці, які після ліквідації храму були передані парафіяльній громаді церкви Св. Параскеви П’ятниці, а сьогодні зберігаються в Національному музеї у Львові¹²⁷.

До тексту інвентарю 1697 р. братський писар дописував відомості про пізніші надходження чи втрати церковного майна. Наприклад, у 1694 р. братству пожертвовано срібну корону¹²⁸. У 1700 р., згідно з афектаційним проханням Йосифа Шумлянського, братство віддало примірник Апостола до Кам’янця-Подільського, в якому тоді відбувалося оновлення церковно-релігійного забезпечення парафій¹²⁹, що свідчить про існування взаємної підтримки між братствами різних крилосів.

¹²³ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 1.

¹²⁴ Там само.

¹²⁵ Там само. – Арк. 1 зв.

¹²⁶ *Александрович В.* Іконостас П’ятницької церкви у Львові / В. Александрович // *Історичні нариси.* – Львів, 1996. – С. 106.

¹²⁷ *Його ж.* П’ятницька церква та її пам’ятки // *Галицька брама.* – 1997. – № 3(27). – С. 15.

¹²⁸ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 1 зв.

¹²⁹ Про відновлення внутрішньо-парафіяльного життя руської церкви в Кам’янці-Подільському після повернення польської адміністрації див., наприклад: *Лазорак Б.* Братство Мирян при церкві Святого Миколая в Кам’янці-Подільському (XVIII ст.) / Б. Лазорак // *Проблеми гума-*

У 1701 р. храм Різдва Пресвятої Богородиці причислено до унійних крилошанських церков Львова, в цей час у парафії служив о. Григорій, який разом із братством перейшов на унію¹³⁰. На відміну від інших церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії, які залежали від переходу на унію шляхти, у володіннях якої перебувало конкретне село чи місто¹³¹, перехід крилошанських братств Львова відбувався в один час і був пов'язаний з мирною співпрацею із владичим двором.

Акт проголошення єпископом Йосифом Шумлянським церковної унії Львівської єпархії з Апостольською столицею 14(25) квітня 1700 р. створив нові обставини для життя передміських церковних братств Львова, які з однієї сторони почали поволі долучатися до загального процесу “Другого культурно-релігійного оновлення Львівської єпархії”¹³², а з іншої – у їхній діяльності все частіше простежується вияв економічної та територіальної самоідентичності через усвідомлення власних можливостей серед інших церковних братств. Як наслідок, у 1700 р. простежується збільшення кількості судових справ не тільки між братчиками та парохом, а й самими братствами¹³³.

Першим виявом переходу львівських передміських братств на унію стала спільна урочиста Служба Божа, організована єпископом у соборі Св. Юра 9 липня 1700 р.¹³⁴. Після символічної молитви братство Різдва Пресвятої Богородиці разом із представниками інших передміських братств Львова склало католицьке Ісповідання віри¹³⁵. 11 липня 1700 р. єпископ вперше перед мирянами під час Богослужіння згадав “філіюкве” і проголосив єдність єпархії з Католицькою Церквою¹³⁶. За два роки, 8 травня 1702 р., владика задекларував остаточний реєстр передміських братств, які одержали право із “власними хоругвами та хрестами збиратись на публічні празничні та поховальні процесії” з дотриманням уніатської канонічної традиції¹³⁷. У списку 13 церковних братств Львова братство Різдва Пресвятої Богородиці було означено порядковим номером 6 як “Bractwo Tarnawskie”. Реєстр унійних церковних братств Львова особисто ствердив підписом Йосиф Шумлянський. При цьому в кінцевому протоколі документа владика наголосив на тому, що “цей порядок братств повинен був діяти, як за його життя так і після смерті”¹³⁸.

нітарних наук: наук. записки Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2009. – Вип. 24. – С. 229–249; *Його ж.* Огляд маловідомих фактів з історії Кам'янецького Петропавлівського братства у XVIII ст. / Б. Лазорак // Там само. – Дрогобич, 2010. – Вип. 26. – С. 212–234.

¹³⁰ Monumenta Ukrainae Historica. – Romae, 1967. – Т. 4. – Vol. (1671–1701). – S. 294.

¹³¹ Папков А. Жизнь и деятельность братств во второй половине XVII и в XVIII веках / А. Папков // Богословский вестник. – 1898. – Т. 3. – № 9. – С. 309.

¹³² Сковчиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. / І. Сковчиляс. – Львів, 2010. – С. 573–580.

¹³³ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 59. – Арк. 4, 6 зв. – 7, 8 зв. – 9 зв., 25–25 зв., 40–41 зв., 80 зв. – 81 зв.

¹³⁴ Сковчиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. – С. 279.

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Там само.

¹³⁷ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 59. – Арк. 44 зв.

¹³⁸ Там само.

Одночасно з цими подіями братство Різдва Пресвятої Богородиці поступово долучилося до процесу соціального дисциплінування його діяльності з боку владичого двору. Перший його етап був складовою загальної програми реорганізації інституту крилосів-капітул¹³⁹, механізми якої заклад у тексті грамоти Йосиф Шумлянський від 10 липня 1700 р. “про відновлення” Львівського єпархіального крилосу¹⁴⁰. У її салютації наголошено на підлеглості церковних братств єпископським постановам: “Wscem wobec y kaźdemu zosobna wszelskiego Stanu godności Preminencyey y kondycyey Religyey Greko-Ruskiey Bractwom i Ludziem Jurisdykcyi naszey Episkopskiey”¹⁴¹. Водночас єпископ¹⁴² вставив у текст грамоти додаткові “7 пунктів”, або “Punkta”, котрі максимально розширювали повноваження членів єпархіального крилосу в підлеглих їм парафіях Львова¹⁴³.

Перші п’ять із семи правил забезпечували правовий контроль духовенства над церковними братствами та парафіяльним середовищем мирян, замінюючи давню ставропігійну формулу¹⁴⁴ взаємовпливу “братство–священик” (від мирян) на нову унійну духовну прерогативу “священик–братство”, як сказано у грамоті: “...aby owczarnia Chrystowa iednego nauwyższego Pastera znała”¹⁴⁵. Відтепер усі братські засідання відбувались у присутності священика, без згоди якого воно не мало права приймати нових членів¹⁴⁶. Другий пункт зобов’язував братчиків відбувати Великодню сповідь лише у свого душпастиря¹⁴⁷. У третьому пункті “recipiendis Sakramentalis” від усіх мирян парафії, а отже, і від членів братств, вимагалось виконання літургійних і сакраментальних практик суто в межах своєї парафії, не звертаючись за послугами до монахів (наприклад, щодо тайни вінчання)¹⁴⁸. В окремому пункті зазначалося, що братські школи та їх бакалаври вперше звільнялись від юрисдикції братств, підпорядковуючись безпосередній душпастирській опіці священиків¹⁴⁹. П’ятий пункт змінював механізм контролю над фінансово-господарськими справами братства, згідно з яким парафіяльний священик одержував верховне право контролю за прибутками та витратами¹⁵⁰. Цей пункт був одним із найбільш “болючих” для братської організації, оскільки братчики втрачали можливість вільно розпоряджатися не тільки касою, але й нерухомим майном, яке часто надходило у формі фундушних записів парафіян.

¹³⁹ *Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.* – С. 605.

¹⁴⁰ Там само.

¹⁴¹ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 142. – Акр. 250.

¹⁴² Відкриття Ігорем Скочилясом “7 пунктів” дозволяє констатувати факт початку дисциплінування діяльності братств, ще до моменту прийняття постанов Замойського синоду 1720 р. (*Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.* – С. 607).

¹⁴³ Там само. – С. 606.

¹⁴⁴ *Тимошенко Л. Ставропігія церковних братств...* – С. 250–267.

¹⁴⁵ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 142. – Акр. 251.

¹⁴⁶ Там само. – Арк. 252.

¹⁴⁷ Там само.

¹⁴⁸ Там само.

¹⁴⁹ Там само. – Арк. 253.

¹⁵⁰ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 142. – Акр. 253.

Варто зазначити, що інституційний розвиток братства “На Тарнавці” після переходу на унію не був унормований новим унійним статутом, бо візитація 1743 р. фіксує наявність у нього лише православних артикулів, стверджених у 1674 р. Йосифом Шумлянським¹⁵¹. Відомо, що вже в часі Варлаама Шептицького відбувався процес перезатвердження статутів львівських передміських братств, під час якого видаляли артикули православного змісту та вводили унійні формули й нові дисциплінарні вимоги.

Подібна ситуація склалася в 1710 р. щодо львівського братства Богоявлення Господнього, статут якого Ісидор Шараневич позначив як “*Artykuły bractwa bylej cerkwi Eryfanii we Lwowie z r. 1710*”¹⁵². Натомість інституційний розвиток львівського братства Різдва Пресвятої Богородиці дещо нагадує ситуацію з жовківським братством Різдва Христового, яке в унійний період продовжувало користуватися православним статутом, ствердженим Йосифом Шумлянським¹⁵³. Щоправда, на відміну від статуту братства “На Тарнавці” статут жовківського повторно перезатвердив Діонісій Синкевич у 1710 р.¹⁵⁴, а відтак визнала унійна влада.

Перші роки XVIII ст. виявилися для братства Різдва Пресвятої Богородиці особливо насиченими подіями, позаяк пізніші записи інвентарю 1697 р. засвідчують поживлення його господарської діяльності впродовж 1700–1705 рр., коли відбувалося будівництво нового храму. Наприклад, у 1700 р. братство було змушене терміново продати Октоїх для якогось п. Яницького за 10 зл., згодом витрачених на потреби храму. У 1705 р. воно отримало кілька нових пожертв: від Ференца Іляшевича п’ять шнурів коралів із хрестиками і дві підвіски, а якась п. Горошиха фондувала завісу¹⁵⁵.

У цей час відбувалося капітальне будівництво храму, і лише після закінчення робіт у 1710 р. братство організувало повторне посвячення¹⁵⁶, яке здійснив львівський генеральний намісник Діонісій Синкевич¹⁵⁷. Володимир Вуйцик¹⁵⁸, а сьогодні й Сергій Терещенко¹⁵⁹ довели, що на місці старої церкви братство вибудувало цілком нову дерев’яну з двома вівтарями. Це було друге будівництво храму після 1630 р.¹⁶⁰. Серед усіх передміських церков тут найменше проводилися перебудови чи реконструкції¹⁶¹.

¹⁵¹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 32.

¹⁵² *Szaraniewicz I. Katalog archeologiczno-bibliograficznej wystawy Instytutu Stauropigiańskiego we Lwowie, otwartej dnia 10. października r. 1888., a mającej się zamknąć dnia 12. stycznia r. 1889. n. st. Według wskazówek znawców / I. Szaraniewicz. – Lwów, 1888. – S. 113.*

¹⁵³ *Лазорак Б.* Інституційне оформлення церковного братства Різдва Христового в Жовкві (XVII–XVIII ст.) // *Жовква кризь століття: наук. зб. – Жовква, 2010. – Вип. 1. – С. 110–111.*

¹⁵⁴ Там само. – С. 112.

¹⁵⁵ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 1 зв.

¹⁵⁶ *Крип’якевич І.* Історичні проходи по Львові. – С. 100.

¹⁵⁷ *Вуйцик В.* Неіснуючі церкви Підзамча. – С. 13.

¹⁵⁸ Там само.

¹⁵⁹ *Терещенко С.* Втрачені храми краківського передмістя на планах Львова [Електронний ресурс] / С. Терещенко. – Режим доступу: http://www.lvivcenter.org/uk/umd/posts/post/?ci_themeid=40

¹⁶⁰ *Вуйцик В.* Неіснуючі церкви Підзамча. – С. 13.

¹⁶¹ *Криворучко Ю.* Формування історичного сакрального ландшафту Львова XVIII ст. / Ю. Криворучко // *Досвід та перспективи розвитку міст України: зб. наук. праць. – Київ, 2006. – № 6. – С. 46.*

Нова церква у плані була хрещатою, з розширеним центральним зрубом та захристіями з обох боків¹⁶². На нашу думку, саме після перебудови 1710 р. братську церкву Різдва Пресвятої Богородиці почали титулувати іменем Св. Варвари відповідно до однойменного титулування новозбудованого бічного вітваря, яким опікувалося однойменне молодше жіноче братство. І хоча в польській історіографії другої половини XIX ст. друге титулування церкви переважає¹⁶³ фінансове становище парафії у другій половині XVII – першій третині XVIII ст. все ж залежало від особливо приязних відносин із багатим львівським шевським цехом. Так, ще в 1679 р. колишній цехмістр Андрій Карачиновський у своєму тестаменті звелів передати церкві “на Тарнавці” 30 зл. У 1717 р. молодшим старійшиною братства Різдва Пресвятої Богородиці був цеховий швець Іван Проташевич, який цього року вів свою справу перед бурграбським судом на Підзамчі¹⁶⁴.

У цьому контексті особливо цінне документальне відкриття Володимира Вуйцика, який у фондах ЦДІА у м. Львові віднайшов оригінал пом’яника церкви Св. Варвари Зборовотарнавської від 1743 р. Як виявилось, титульний аркуш цього пом’яника оздобив “Пантелеймон Калінієвич за благословенієм всечеснаго ієрея Антонія Комеренського, пароха Зборовотарнавського, протопопа Струмило-Каменецького”¹⁶⁵. Проте у зв’язку з тим, що стаття В. Вуйцика не мала покликів, поки не вдалося віднайти оригіналу єдиного на сьогодні збереженого джерела, яке дає змогу простежити тривалість виконання поминальних практик, визначених статутом братства 1674 р.

Детальніші відомості про новозбудовану церкву та діяльність братства при ній на 1740-ві роки увів до наукового вжитку Ігор Бокало, який подав докладний опис храму та його інвентарю, а також вперше в історіографії Львова локалізував місце розташування храму, парафіяльного цвинтаря та церковних будівель¹⁶⁶. Дослідник з’ясував факт відсутності ведення церковним братством будь-яких касових книг. Покликаючись на візитацію 1743 р.¹⁶⁷, автор вважає, що братчики не провадили жодних касових записів, оскільки братство не володіло власним ґрунтом й іншими даруваннями¹⁶⁸: “При тій церкві є братство, затвержене і освячене львівським єпископом Йосифом (Шумлянським); братство не мало провіанту і жодної землі, яка б належала до церкви; не було жодних дарувань і ніяких (касових) реєстрів не укладалось”¹⁶⁹. Однак нагадаємо, що братство все ж зобов’язувалося вести фінансову документацію, бо це передбачав відповідний артикул статуту 1674 р. На нашу думку візитатор зафіксував лише факт недотримання цієї норми, безпосередньо в часі візитації, що аж ніяк не може заперечити

¹⁶² Бокало І. Архітектура втрачених церков міста Львова: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. архіт. наук: спец. 18.00.01 “Теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури”. – Львів, 2009. – С. 15.

¹⁶³ Див. наприклад: Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / [wydany pod red. Bronisława Chlebowskiego]. – Warszawa, 1884. – Т. 5. – S. 522.

¹⁶⁴ Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. / М. Капраль. – Львів, 2012. – С. 99, 112.

¹⁶⁵ Вуйцик В. Неіснуючі церкви Підзамча. – С. 13.

¹⁶⁶ Бокало І. Спроба локалізації зниклої церкви... – С. 249.

¹⁶⁷ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 17. – Арк. 32.

¹⁶⁸ Бокало І. Спроба локалізації зниклої церкви... – С. 248.

¹⁶⁹ НМЛ. – Ф. Ркл. Спр. 17. – Арк. 32.

чувати ведення касових книг до чи після 1743 р. Зрештою, братство уклало низку інших видів документації, властивої щоденній практиці церковного братства. Скажімо, норму ведення пом’яника, якого виявив В. Вуйцик, встановлював саме статут.

Із візитації 1743 р. також дізнаємося, що братство збудувало церкву лише за рахунок коштів, що надходили від пожертв¹⁷⁰. У церкві розташовувався вівтар “один великий цілий пропорційний належно оздоблений реквізитами при престолі, на якому кивот, в котрому зберігаються Святі Тайни, прикрашений з замком. Другий бічний вівтар подібно орнаментований реквізитами прикрашений, підсвічниками (кандилом), розп’яттям, антимином і іншим”¹⁷¹. Другий вівтар був достатньо впорядкований, а відтак молодше братство Св. Варвари виконувало своє функціональне призначення.

У 1743 р. візитатор Мойсей Богачевський відзначив, що братство утримує парафіяльний цвинтар у належному стані, й уклав реєстр інших культурно-господарських споруд: “Цвинтар добрий навколо обгороджений, на якому дзвіниця збудована дерев’яна і дзвонів чотири на ній. Резиденція священника на тому ж цвинтарі, звичайно і школа, в якій вчитель з пожертв церковних живе, і з ним інші школярі проживають”¹⁷². Так, церковне братство, яке не володіло жодними значними домоволодіннями, ґрунтами та легаціями, за рахунок пожертв зуміло утримувати школу й бакалавра.

Для іконостасу новозбудованого храму братство придбало деісус сницарської роботи, а для літургійних процесій – процесуальний хрест і дві хоругви¹⁷³.

На 1743 р. братчики продовжували зберігати у храмі 2 Євангелія, “в срібло і оксамит червоний оправлені”, й 1 – простіше, 2 Службники – унівській та львівський, Трифологон, Октоїх, Тріодь постну і цвітну, 2 Часослови, один з яких рукописний, 12 Міней та Псалтир¹⁷⁴.

Порівняно з інвентарем 1697 р. братство суттєво збільшило кількість богослужбового начиння, серед якого в 1743 р. було зафіксовано: 10 вівтарних обрусів, цинкова пушка для зберігання святого сакраменту, цинкова мирниця, цинкова ампулка (чашечка), пара цинкових дзвоників (свідчить про латинські нововведення), 7 зовнішніх заслонок, оздоблених срібними квітами, 2 цинкові келихи, кедровий хрест, оправлений у срібло, 9 шнурів коралів із срібним хрестиком, 6 шнурів великих коралів та 6 дрібніших із срібним хрестиком, 16 ліхтариків (4 великих, 4 менших, 4 мідних і 4 дерев’яних), 2 дерев’яних хрести, 2 мідні лампи, мідна кадильниця, цинкова таця, 2 цинкові півмиски, апарат зеленого кольору, прикрашений квітами та позолотою, 1 апарат, повністю покритий квітами, апарат, покритий срібними квітами, апарат, виготовлений з червоного атласу, та ще 2 додаткові апарати, 5 альб, 3 омофори, альба швабська з рухомими поясками, 4 пояси, червоний покрив (покривало), 2 червоні заслони та 2 антиминос¹⁷⁵.

Під час візитації 1743 р. також було укладено інвентар срібних речей: 2 хрести, з них 1 із седесом, келих, срібний одяг головного вівтаря Пресвятої Богородиці, 1 срібна бляха і позолочене серце до неї, коронка сильно позолочена, 4 великих

¹⁷⁰ Там само. – Арк. 31.

¹⁷¹ Там само.

¹⁷² Там само. – Арк. 32 зв.

¹⁷³ Там само. – Арк. 31.

¹⁷⁴ Там само. – Арк. 31 зв.

¹⁷⁵ Там само. – Арк. 31 зв.–32.

срібних коронки та 4 мідних, 4 таблиці, хрест маленький і кадильниця¹⁷⁶. Як бачимо, братство “На Тарнавці” володіло невеликою кількістю коштовностей, що частково підтверджує скромність грошових надходжень до братської скрині.

Укладаючи інвентар церковних речей, братство тим самим дотримувалося виконання постанов Замойського синоду 1720 р., які стосовно схеми візитаційної інструкції щодо перевірки церков зобов’язували візитатора ретельно вивіряти: “Чи є інвентар (опис) церковного спорядження?”¹⁷⁷. До братств стояло подібне запитання: “Чи мають інвентар усіх та поодиноких дібр і речей?”¹⁷⁸.

Акт візитації 1743 р. засвідчує продовження дисциплінування діяльності церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці після прийняття постанов Замойського синоду 1720 р., згідно з якими всі братства підлягали обов’язковому періодичному контролю з боку єпископа, незважаючи на те, що “вони є суто світськими чи заснованими при церквах монаших чинів, а якщо їх діяльність пов’язана з добродесними справами, тобто з тими, що зрештою стосуються (опіки) шпиталів та інших місць, мислимих для єпископської візитації – повинні бути візитовані”¹⁷⁹.

Виявивши в 1743 р. чимало правопорушень у діяльності львівських братств, владику Атанасій Шептицький в 1744 р. ствердив спеціальний реформаційний декрет – “*Decretum reformationis Leopoliensis*”¹⁸⁰ – для передміських братств Львова, які впродовж двох місяців повинні були вдруге “зложити ісповідання віри”¹⁸¹ за уніатською традицією відповідно до форми папи Урбана VIII, причому братчики, які не виконали постанов цього декрету, не мали законних підстав перебувати в конфрадернії.

Попри впорядкування інституційної та фінансово-господарської документації, декрет 1744 р. унормовував практичні сторони життя львівських братств. Скажімо, керівна функція у зберіганні коштів покладалася лише на старшого братчика (сеньйора братства), а розподіл грошей повинен був відбуватись відповідно до колегіального рішенням усього братства¹⁸². Гроші необхідно було зберігати поряд з іншими цінними речами та документами у братській скрині, безпеку якої мали гарантувати два або три відмінні замки, ключі від яких мали перебувати в руках різних братчиків.

Постанови декрету 1744 р. визначали норму грошових відносин між братством і священником. Наприклад, якщо баланс між прибутком та витратами давав певний надлишок, то братство мало надавати парохіві додаткову грошову плату. Скажімо, у книзі реєстрів прибутків і витрат братства Благовіщення Пресвятої Богородиці у Львові в час керівництва старших братчиків Теодора Дітинковського й Андрія Ступницького під 1744 р. записано: “*Duchownemu, co dekret przykazał Ich M[os]c metropolita zł[oty]ch 30, na to dałem 15 zł[oty]ch*”¹⁸³.

¹⁷⁶ НМЛ. – Ф. Ркл. Спр. 17. – Арк.32.

¹⁷⁷ Провінційний синод у Замості 1720 року Божого. Постанови. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 281.

¹⁷⁸ Там само. – С. 291.

¹⁷⁹ Там само. – С. 212–213.

¹⁸⁰ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 123. – Арк. 6–10

¹⁸¹ *Фіголь В.* Церковні братства... – Т. 15. – Кн. 4. – С. 247, 250.

¹⁸² Там само. – Львів, 1938. – Т. 16. – Кн. 2–3. – С. 141.

¹⁸³ Там само. – Кн. 4. – С. 220.

Декрет Атанасія Шептицького остаточно забезпечив парохіві провідне місце у братстві, закріпивши за ним низку особливих повноважень: постійну участь у засіданнях братства, голосування на виборах старших братчиків, а звідси також право першим приймати присягу від тих, хто вступав на місце старшого чи вперше приймав до братства¹⁸⁴. На думку Володимира Фіголя: “Згідно з духом «*Decretum reformationis Leopoliensis*» братські священники-душпастирі мали сильний вплив на братські справи”¹⁸⁵. Для ведення братських справ декрет зобов’язав кожне братство постійно утримувати три види фіскальних книг: 1) реєстру “недвижимих і движимих дібр” із відповідними інвентарними описами; 2) протоколів засідання з обов’язковим веденням реєстру членів братства; 3) реєстру прибутків та витрат¹⁸⁶.

Постанови декрету 1744 р. вплинули і на благодійну діяльність. Скажімо, з огляду на скромний “бурсацький харч” єпископ зобов’язав львівське Успенське братство подбати про додаткові витрати з метою покращення умов навчання й утримання учнів. У церкві мала перебувати додаткова “одна пушка на видатки бурси”, до якої друга частина грошей надходила в розмірі 1/3 “від подзвонного та з інших оплат”¹⁸⁷. Декрет визначив також умови виборів шкільного бакалавра й норму оплати його праці, яка не повинна була перевищувати 1/3 церковних доходів.

Видання цього декрету, очевидно, було пов’язане із практичною стороною виконання чи, швидше, невиконання братствами прийнятих до 1744 р. дисциплінарних постанов, які стосувалися прибутків і витрат: “7 пунктів” Йосифа Шумлянського та постанов Замоїського синоду 1720 р. Як виявилось, в 1710–1740 рр. справді помітно збільшилась участь церковних братств Львова в судових процесах із парафіяльними священниками, причиною яких, в основному, слугували фінансові суперечки щодо церковних грошей та земельних угідь.

Процес дисциплінування діяльності братства Різдва Пресвятої Богородиці тривав впродовж усього XVIII ст., набувши особливого поштовху у другій половині 1770 рр., коли соціальним дисциплінуванням братств серйозно зайнявся генеральний офіціал Львівсько-Галицько-Кам’янецької єпархії Антоній Левинський. Вже в 1777 р. церковні братства Львова повсюдно проводили інвентаризацію свого майна, яку вимагали приписи реформаційних декретів офіціала. Наприклад, для львівського церковного братства Воздвиження Чесного Хреста реформаційний декрет був стверджений 18 травня 1777 р. і містив застереження про невиконання правил ведення касових реєстрів та порушення у діяльності братства в цілому¹⁸⁸. Офіціал дорікав братству, що воно не веде жодних книг реєстру доходів і витрат ще з 1750 р. У цьому контексті братство відразу уклало інвентар – буквально за 5 днів.

20 липня 1777 р. подібний інвентар уклало церковне братство Різдва Пресвятої Богородиці “На Тарнавці”, який додатково містив опис срібних церковних речей, кількість яких порівняно з інвентарем 1743 р. майже не змінилася (зменшилася

¹⁸⁴ Там само. – Кн. 2–3. – С. 138–139.

¹⁸⁵ Там само. – С. 142.

¹⁸⁶ Там само. – С. 140–141.

¹⁸⁷ Там само. – Кн. 4. – С. 224.

¹⁸⁸ Лазорак Б. Декрет Антонія Левинського 1777 року для Братства Чесного Хреста у Львові / Б. Лазорак // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2011. – Вип. 46. – С. 411–429.

кількість срібних корон)¹⁸⁹. У 1777 р. молодше сестринське братство уклало інвентар прикрас, якими була ошатно оздоблена ікона св. Варвари¹⁹⁰, що зберігалася в бічному вітварі, серед них срібні: оправа реліквій св. Варвари, сукня, вічна лампа, три шнурки великих коралів, серце, три пари ліхтариків, прикраса у вигляді пальми. Також ікона була оздоблена: чотирма обрусами з коронками, зовнішніми заслонами та парою цинкових ліхтариків. Зазначимо, що найраніші відомості про діяльність сестринського братства Св. Варвари датуються 1753 р.¹⁹¹. Основна духовна візія сестринського братства – опіка за вітварем та іконою св. Варвари, а також організація празничного вшанування цього культу.

Потужний джерельний клондайк для вивчення “повсякденної” історії молодшого та старшого братств, які діяли при львівській церкві Різдва Пресвятої Богородиці періоду другої половини XVII–XVIII ст., вдалося віднайти в актах духовного єпископського суду, які сьогодні зберігаються в архівосховищі Національного музею у Львові ім. митрополита Андрея Шептицького¹⁹².

Вирішення внутрішніх конфліктів, пов’язаних із діяльністю церковних братств, у міських судах здавна забороняли братські устави. У період XVI–першої половини XVII ст. був поширений внутрішній “братський суд”, однак у другій половині XVII–XVIII ст. як духовенство, так і миряни підлягали лише духовному консисторському суду, на якому міг головувати безпосередньо єпископ (невипадково вживався термін “суд єпископський”). На думку Володимира Фіголя, з приходом до влади єпископа Атанасія Шептицького церковна влада (через введення відповідних норм у тексти братських артикулів) все частіше заохочувала братчиків до внутрішнього самоконтролю та участі в духовних судах. Із цього приводу вчений писав: “...щоби звертатися виключно до церковного суду, а коли світська власть притягала до відповідальності братство, належить шукати поради в єпископського прокуратора. Це рішення було з ціллю зберегти братство й церкву перед мастковими стратами”¹⁹³. Впродовж усього XVIII ст. суперечки між братчиками або між братством і священиками вирішувались винятково в духовних судах.

Найдавніша судова справа, пов’язана із львівською парафією церкви Різдва Пресвятої Богородиці, відбулася в Львівській катедрі 12 липня 1674 р.¹⁹⁴ між братським

¹⁸⁹ ЛННБ. Відділ рукописів. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 15–15 зв.

¹⁹⁰ Там само. – Арк. 17.

¹⁹¹ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 85. – Арк. 512 зв.

¹⁹² Див., наприклад, спробу систематизації судових справ, пов’язаних із діяльністю львівського передміського братства Преображення Господнього: Лазорак Б. Львівське церковне братство Св. Спаса “на суді духовному, єпископському, консисторському...” (XVIII ст.) / Б. Лазорак // Апологет: матеріали III Міжнар. наук. конференції (Львів, 26 травня 2011 р.) / [упоряд. А. Цибко]. – Львів, 2011. – С. 49–55.

¹⁹³ Фіоль В. Церковні братства... – Львів, 1937. – Т. 15. – Кн. 4. – С. 248. Див. також: Крип’якевич І. Український світогляд / І. Крип’якевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць, – Львів, 2001. – Вип. 7: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 151–166. Про міські та духовні суди див.: Падох Я. Суди й судовий процес старої України. Нарис історії / Я. Падох. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1990. – С. 31–34.

¹⁹⁴ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 151. – Арк. 110–111.

священиком Іваном Тарнавським та львівським церковним братством Св. Миколая Мирлікійського. Священик у судовому порядку вимагав повернути йому грошовий борг. Львівський єпископ Йосиф Шумлянський, який особисто керував судовим процесом, визнав претензії священика і зобов’язав братство повернути борг терміном до 21 липня поточного року в розмірі 67 грн. Також єпископ застеріг братство Св. Миколая від подальших позик для уникнення подібних ситуацій¹⁹⁵.

23 травня 1684 р.¹⁹⁶ “Зборовотарнавське” братство чи не вперше взяло участь у судовій справі релігійного напрямку, спрямованій проти свого парафіянина Миколи Менги. Братство стверджувало, що дещо раніше, на вийтівському суді, який розташовувався на території “Зборовщизни”¹⁹⁷, 15 свідків засвідчили, що Микола Менга порушував церковні правила, зокрема працював у “Święto Ruskie”¹⁹⁸. За такі правопорушення в цей час існував припис штрафу на суму 15 грн. Зрештою, суд визнав правопорушення і негайно зобов’язав винуватця сплатити 5 грн у казну суду, а також додаткових 5 грн – для братської церкви “На Тарнавці” (ймовірно, ще 5 грн заплачено братству). Іншими словами, братство до певної міри забезпечувало контроль за належним виконанням усіх релігійних практик у межах своєї парафії, причому притягнення парафіянина-порушника до судової відповідальності було необхідною гарантією для виконання церковних приписів, усталених раніше церковними соборами¹⁹⁹.

Утримуючи при церкві будинок зі школою та бакалавром²⁰⁰, братству Різдва Пресвятої Богородиці доводилося відповідати за вчинки своїх підопічних учнів і вчителів. У цьому контексті більшість судової документації складають акти, пов’язані з грубими правопорушеннями зі сторони дидакалів й учнів братської школи “На Тарнавці”.

Наприклад, збереглася протестація від 10 квітня 1694 р.²⁰¹, в якій чи не вперше бачимо факт побиття вчителем свого учня. “Убогий” студент тарнавської школи Юліан [?] позивав проти свого вчителя Семиона, який безпідставно та жорстоко побив його кием, а також обкидав камінням, завдавши настільки сильних травм, що потерпілий мало не помер (учень розповів про важкі поранення плечей, правих руки й ноги). Не встигнувши розглянути цю справу, 18 квітня 1694 р. проти цього ж вчителя була порушена нова, проте тепер зі сторони львівських міщан Івана Качора і його дочки Анастасії. Однак обвинувачений до суду не з’явився, тому справу було перенесено.

Ще одним прикладом може слугувати судова справа, що 4 лютого 1702 р.²⁰² порушив львівський міщанин Іван Бахцяк “з Тарнавки” (мешканець Замкової юридикі²⁰³)

¹⁹⁵ Там само. – Арк. 111.

¹⁹⁶ Там само. – Ф. Ркл. – Спр. 58/2. – Арк. 52 зв.

¹⁹⁷ Там само.

¹⁹⁸ Там само.

¹⁹⁹ *Скоцилас І. Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть / І. Скоцилас. – Львів, 2006. – 464 с.*

²⁰⁰ Академік Ярослав Ісаєвич вважав, що в будинках передміських шкіл завжди одночасно мешкали вчитель та учні (Українська культура XII – першої половини XVIII століть: у 5 т. / [гол. ред. Я. Ісаєвич]. – Київ, 2001. – Т. 2. – С. 559).

²⁰¹ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 58/6. – Арк. 13–13 зв.

²⁰² Там само. – Спр. 59. – Арк. 40.

²⁰³ *Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. / М. Долинська. – Львів, 2006. – С. 91, 102, 103, 123, 125, 154 та ін.*

проти дидаскала Антонія Чарнушовича, який на той час учителював у братській школі при церкві Різдва Пресвятої Богородиці й щодо позивача учинив протиправні дії. Іван Бахцяк стверджував, що “минулого четверга” дидаскал разом зі своїми студентами Мартином Лаговським, Андрієм Самборовичем та іншими особами опівночі увірвалися на весілля, що відбувалося в домі “uczciwego” протестанта Івана Дунчика²⁰⁴. За словами позивача, ні в чому не винного Івана Дунчика побили мало не до смерті. Крім цього, учні і вчитель, галасливо ображаючи потерпілого, за допомогою кия почали бити по руках господаря будинку, який разом із дружиною намагалися захистити Івана Дунчика. Бійка заторкнула й інших гостей. Позивач стверджував, що, крім розбою, нападники також почали грабувати гостей. Усі ці дії позивач пояснював зневагою до протестантів. Наступного ранку потерпілий лежав у домі з важкими пораненнями голови, переломами пальців рук тощо. Його жупан і сорочка були сильно порвані й закривавлені. Відтак, позивач Іван Бахцяк, будучи свідком цих подій, зазнавши фізичних ушкоджень, ствердив звинувачення особистим підписом і вимагав від духовного суду жорсткого покарання винних. Важливо відзначити, що цього ж дня (4 лютого 1702 р.)²⁰⁵ до духовного суду особисто з’явилися представники церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці: старший братчик Андрій Гловецький, вїт Тарнавської юридики Іван Михаловський, а також Микола Ніжинський та Юрій Струмилецький. Вони добровільно підписалися в окремому судовому акті як представники обвинуваченого дидаскала Антоній Чарнушовича, тим самим стаючи співвідповідальними за скоєне своїм підопічним. На жаль, нам не вдалося віднайти остаточного декрету цієї справи, однак цілком вірогідно, що протиправні дії підсудних були зумовлені релігійною нетерпимістю, яка побутувала в цей час між середовищем протестантів та уніатів, що проживали на Тарнавці.

Дещо іншого виміру набула судова справа, яка відбулася 28 травня 1725 р.²⁰⁶ між позивачами (акторами) Андрієм Коринчаком та Андрієм Солтиковичем й обвинуваченими братчиками і вчителем церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Позивачі скаржилися, що учні братської школи “sokolni wyrostki” на території парафіяльного цвинтаря за допомогою кийків та лопат побили одного з позивачів, від чого “gugle zglobili”²⁰⁷. Згодом ці учні посеред дороги напали на дружину одного з позивачів і також тяжко її побили (пошмагали по спині, підбили око тощо). Зі слів позивачів дізнаємося, що школярі заявляли, що вони, “наче послушні вівці пастирські... і ні в чому не винні...”²⁰⁸. Натомість позивачі заявили, що студенти разом із безпритульними бідняками²⁰⁹ здавна вели себе нахабно, часто перебуваючи в нетверезому стані. Також актори стверджували, що всі зазначені порушення учнів особисто бачили братчики церкви Різдва Пресвятої Богородиці, проте ніяких виховних дій не вживали²¹⁰. Суд, визнавши провину учнів та безпритульних, які після скоєного кудись повтікали,

²⁰⁴ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 59. – Арк. 40.

²⁰⁵ Там само. – Арк. 40–40 зв.

²⁰⁶ Там само. – Спр. 82. – Арк. 93 зв. – 94.

²⁰⁷ Там само. – Арк. 94.

²⁰⁸ Там само.

²⁰⁹ Ймовірно братство також утримувало шпиталь.

²¹⁰ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 82. – Арк. 94.

вимагав їхнього термінового осудження. Відтак зобов’язав потерпілого їх негайно зловити і привести до зали духовного суду. Братського вчителя суд визнав невинним. Також зобов’язав братство та директора братської школи стежити за поведінкою своїх учнів, із вимогою запобігати їхнім протиправним діям. Крім цього, братство повинно було допомогти позивачам віднайти втікачів для подальшого суду над ними.

Ще один прикрий випадок трапився 7 липня 1768 р., коли магістр львівського шевського цеху Лука Новакевич разом із дружиною Євою подали маніфестацію проти бакалавра церкви “На Тарнавці” п. Левицького (раніше був бакалавром львівської церкви Св. Миколая)²¹¹. Подружжя заявило, що бакалавр, попередньо завинивши їм злотий, 6 липня увірвався в нетверезому стані до їхнього будинку і влаштував розбій, особливо над Євою, якій набив синяків під очима, незважаючи на те, що вона “*do piero z choroby wstała*”²¹². Безумовно, подібні ганебні вчинки зі сторони вчителів та учнів братських шкіл Львова були доволі поширеними в судових актах. Щоправда, їх не варто ідеалізувати, хоча б у зв’язку з тим, що владичий двір постійно дисциплінував як діяльність шкіл, так і братств, які ними опікувалися. Попри численні постанови єпархіальних соборів²¹³, навчальну діяльність школи та бакалаврів регулювали спеціальні декрети й інструкції. Скажімо, вдалося віднайти недатований інструктаж (перша третина 1720-х років) для педагогічної діяльності бакалавра львівської Ставропігійної школи²¹⁴, в якому, наприклад, детально розписано умови навчання учнів, напрями їх морального та релігійного виховання, оплату за навчання тощо.

Іноді церковне братство Різдва Пресвятої Богородиці двічі позивало до духовного суду з приводу одних і тих самих мотивів. Скажімо, 28 липня 1718 р.²¹⁵ на засіданні духовного єпископського суду, який засідав у Львівській катедрі, відбулося повторне судове слухання справи, на якій стверджувався другий декрет для обвинуваченого, т. зв. “*Dekret, Dekret*”. Позивачами були братчики церкви Різдва Пресвятої Богородиці, що протестували проти іншого члена того ж братства Лазара Михалевича, бо він грубо порушував братські артикули й норми християнської моралі: зокрема свідомо зламав на престольний хрест у братській церкві, не повернув позичені у братства гроші тощо.

Як виявилось, справу розпочато ще 18 липня 1718 р., коли був прийнятий перший декрет²¹⁶ (текст нам, на жаль, віднайти не вдалося), який, на думку братчиків, був “*falszywy, niesłuszny, nieważny, niepościwy, ktos się za niego wstydać będzie...*”²¹⁷. Відтак 28 липня братство змушене було вимагати від суду прийняття нового декрету. Духовний суд, вислухавши прохання братства посилити умови попереднього декрету, визнав його позицію правомірною. Зрештою постановив, що для повторного слухання братство повинно вибрати серед своїх акторів двох відповідальних спостерігачів (додаткових

²¹¹ Там само. – Спр. 87. – Арк. 110 зв. – 111.

²¹² Там само. – Арк. 110 зв.

²¹³ Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть / [упоряд. І. Скочиляс]. – Львів, 2006. – С. 398.

²¹⁴ НМЛ. – Спр. 60. – Арк. 28 зв.–29 зв. (“*Instruktarz Szkolny podług ktorego Pan Dydaskał sprawować się ma z dziatkami w Szkole miejskiej Lwowskiej*”).

²¹⁵ Копія справи була записана в судові акти лише 14 грудня 1718 р. Оригінал справи записаний в іншій книзі: НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 82. – Арк. 30 зв.

²¹⁶ Там само. – Спр. 210. – Арк. 45.

²¹⁷ Там само.

присяжних), котрі обов'язково мали бути активними учасниками обох судових сесій. Відтак обрано двох братчиків – “поважного” Андрія Нагунецького (?), який на той час мав 60 років, і братського паламаря Василя Чернецького. Вони мусли стежити за всіма неправдивими свідченнями обвинуваченого, які суперечили б духовній моралі (честі пастирській), також зобов'язувалися допомагати консисторським службовцям та голові суду в законному ухваленні вироку. Зрештою, на засіданні 28 липня сам обвинувачений Лазар Михалевич визнав, що під час попередньої судової сесії (18 липня) з'явився на суд у нетверезому стані і всі неправдиві слова (свідчення) цілком міг висловити.

Відтак, щоб “postpozycya Dekretow Konsistorskich bez kary nie była”²¹⁸, духовний суд постановив Лазарю Михалевичу виправдати свою вину через сидіння в кафедральній дзвіниці, де той весь тиждень мав молитися та спокутувати свої вчинки, а під час виходу з неї – заплатити 10 грн²¹⁹ до катедральної казни. Цей присуд Лазар Михалевич повинен був виконати впродовж двох тижнів. Також суд повторно ствердив давні присуди, які братчик не виконав із часу попереднього слухання від 18 липня: “...хрест зламаний не направив і до церкви не повернув; хрестом в назначену неділю не лежав²²⁰; усе братство під час братських сесій не перепросив; свій борг на суму 6 злотих і 6 грошів, позичених в братства, не повернув”. Відтак у присутності свідків суд зобов'язав Лазаря Михалевича протягом двох тижнів виконати всі зазначені пункти та братські претензії без будь-яких відмов під страхом нового декрету.

Окремою частиною декрету від 28 липня 1718 р. був припис, який стосувався коштів, витрачених братством Різдва Богородиці на судові справи під час обох судових сесій проти Лазаря Михалевича, які, згідно із записами у книзі видатків братства, становили 30 зл. Відповідно до припису, обвинувачений повинен був повернути впродовж двох тижнів: 10 зл (od сіна) для суду капітулярного, а 20 зл братству Різдва Пресвятої Богородиці. Так, ця судова справа була мотивована кількома причинами: невиконання боргових зобов'язань перед братством, а також зневагою щодо храму з боку Лазара Михалевича.

Варто зазначити, що братчик Лазар Михалевич був конфліктною людиною і здавна притягувався до судових справ. Наприклад, збереглася протестація львівських міщан Петра Росовського й Івана Тарнавського²²¹ проти нього, подана до львівської консисторії 8 серпня 1717 р.²²² У документі зазначалось, що Лазар Михалевич безпідставно їх побив через те, що вони у братських справах відстоювали думку “о

²¹⁸ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 82. – Арк. 45 зв.

²¹⁹ Лічильно-грошова одиниця, яка дорівнювала 48 грошам (Економічні привілеї міста Львова (XV–XVIII ст.) / [упоряд. М. Капраль, наук. ред.: Я. Дашкевич, Р. Шуст]. – Львів, 2007. – С. 757).

²²⁰ Покута лежання хрестом на підлозі у храмі широко практикувалася для покарання священників та монахів. В останніх, наприклад, практикувалось лежання хрестом на підлозі в монастирському рефектарі під час трапези. Див. про це: *Стецик Ю.* Духовна формація василіанського чернецтва Перемишльської єпархії (XVII–XVIII ст.) / *Ю. Стецик // ДКЗ. – Дрогобич, 2008. – Вип. 11–12. – С. 141.*

²²¹ Скоріш за все вони були братчиками церкви Різдва Пресвятої Богородиці.

²²² НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 210. – Арк. 40. Див. також чистову копію справи: Там само. – Спр. 60. – Арк. 17 зв.

całości Cerkwi Świętej”²²³. Позивачі також заявили, що він проклинав і ганьбив їх рід та честь. Окрім цього, у справі було докладно зафіксовано розмір та форму фізичних травм. Як виявилось, найбільше дісталось Петрові Росовському, в якого були травми й порізи на лівій руці, а найбільша рана – на правій нозі. За словами потерпілого, Лазар Михалевич взяв його за волосся і кинув до землі, у зв’язку з чим немало вирвав. Натомість п. Іванові Тарнавському²²⁴ Лазар Михалевич до крові розбив губу. Іншими словами, в середовищі братства “На Тарнавці” часто виникали бійки, скомпрометовані розбіжностями в поглядах братчиків щодо розвитку парафії та навіть Уніатської Церкви в цілому, неодноразово такі приватні дискурси переростали у “кримінальний” процес²²⁵, який лише нагнітав особисту ворожнечу між братчиками. Наприклад, у липні 1720 р. протистояння Петра Росовського і Лазара Михалевича набуло нового, більш жорстокого розмаху. 18 липня 1720 р.²²⁶ у залі засідання львівського консисторського суду відбулося слухання справи, в якій позивачем вдруге виступав Петро Росовський, що протестував проти нових кривд, одержаних від Лазара Михалевича. Останній публічно зневажав Петра Росовського; бив (зокрема вирвав бороду); неправомірно і в односторонньому порядку виключав зі школи; висмикував насадження огірків та хмелю у приватному городі; в різний час незаконно вторгався до приватних володінь тощо. Щобільше, Петро Росовський засвідчив, що Лазар Михалевич нібито “do Kijowa miał chodzic kraść”, а також викрав якесь покривало з церкви “На Тарнавці”²²⁷. Оскільки всі вказані звинувачення Лазар Михалевич заперечував, а необхідних свідків на засіданні не було, то суд призначив

²²³ Там само.

²²⁴ Особа Івана Тарнавського потребує спеціального дослідження, оскільки вдалося віднайти інформацію про ще одного Івана Тарнавського, який подібно до Лазара Михалевича часто виступав винуватцем у судових позовах. Наприклад, усудовій справі від 29 липня 1718 р. згадується Іван Тарнавський, син Якова, священника Гребенецького, колишній дидакал (вчитель) братської школи при церкві Св. Миколая у Львові, проти якого позивав дійсний вчитель тієї ж школи Ілля Пугачевський (НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 210. – Арк. 45 зв.). Як виявилось, Іван Тарнавський “відійшов” від віри, “серце його затверділо”, “волі священника не слухав” тощо. У результаті, цього ж дня було стверджено “Клятву на Івана Тарнавського за непослух” (Там само. – Арк. 45 зв. – 46). Відомо також, що 29 січня 1723 р. відбулася ще одна судова справа між інстигатором духовним і позивачем Іллею Пугачевським, з одного боку, й Іваном Тарнавським – з іншого. Позивач заявив, що Іван Тарнавський побив його, зневажав і “тероризував”. Духовний суд, визнаючи невинність Івана Пугачевського, зобов’язав підсудного впродовж тижня сплатити потерпілому 60 зл., а також вилікувати його рани з допомогою досвідчених лікарів та перепросити за здіяну шкоду, причому в майбутньому жодних претензій до потерпілого не пред’являти. Беручи до уваги давні непослухи підсудного та видану на нього клятву 1718 р., суд постановив, щоб Іван Тарнавський у святкові дні під час шести Богослужінь: два – в кафедральній церкві Св. Юра, два – в міській церкві (Успенській) та два – в церкві Св. Миколая, відбував покуту, лежачи хрестом (Там само. – Арк. 55 зв.).

²²⁵ *Навроцька А.* Найдавніша книга духовного суду Львівської православної єпархії 1668–1674 років (зі збірки Національного музею у Львові) / *А. Навроцька* // Український археографічний щорічник. – Київ, 2009. – Вип. 13–14. – Т. 16–17. – С. 297.

²²⁶ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 210. – Арк. 81 зв. – 82 зв.

²²⁷ Там само. – Арк. 82.

створення судової інквізиції (наступного додаткового розслідування²²⁸), під час якої проводилися серйозні особні допити. Як виявилось, їх Петро Росовський витримав врівноважено і спокійно, тоді як обвинувачений вів себе неспокійно й продовжував заперечувати всі інкримінації. Зрештою суд зауважив у характері обвинуваченого особливу упертість, зухвалість та нахабність (*protrevitatem*)²²⁹. У зв'язку з виявленими спостереженнями й висновками сторони позивача суд зачитав вирок інквізиції. На думку судових виконавців, Лазар Михалевич постійно намагався знущатися над Петром Росовським, неправдиво називаючи його “зłodієм”, завдаючи різної шкоди, зокрема у приватному городі. Суд також визнав, що обвинувачений порвав одяг Петра Росовського. Крім того, Лазар Михалевич легко міг вигнати убого (учня) з братської школи. Відтак Петра Росовського визнано потерпілим. Натомість обвинуваченого суд визнав винним у всіх інвективах і з метою запобігання майбутніх можливих наслідків його злості, легкого мислення та самовпевненості призначив такі покарання: 1) враховуючи попередні судові притягання, Лазар Михалевич мав бути виключений із братства Різдва Пресвятої Богородиці; 2) щодо викрадення церковного покривала, то суд за допомогою (якихось) свідків з'ясував, що достовірні докази відсутні, бо в час зникнення покривала обвинуваченого не було не тільки у Львові, але й в “Ukraine”. Відтак суд зобов'язав його відбувати тиждень карцеру у Львівській катедрі; 3) після виходу на волю Лазар Михалевич повинен був з'явитися на засідання братства, на якому привселюдно попросити вибачення в Петра Росовського і заплатити грошовий штраф до братської скриньки; 4) також підсудний зобов'язувався відшкодувати завдані збитки на городі, відповідно до укладеного грошового реєстру Петра Росовського. У прикінцевій частині декрету суд погрозив підсудному, що в разі повторення злодіян щодо Петра Росовського чи іншого члена братства він зобов'яже його заплатити 100 грн. На кінець суд похвально розважив над особою “давнього” братчика Петра Росовського, який “навіть під час епідемії не полишав справи церкви Божої, статечно своє власне життя провадив, і будучи чинним паламарем братської церкви й надалі пильно виконував свої обов'язки...”²³⁰.

Протилежного сценарію набув конфлікт Лазаря Михалевича із пресвітером церкви Різдва Пресвятої Богородиці о. Теодором Гаптишевичем, який з невідомих нам причин тяжко побив братчика. Поки вдалося віднайти лише судовий акт від 28 січня 1724 р.²³¹ про огляд (*obductia*) травм, які одержав Лазар Михалевич. У постраждалого було виявлено два синці на лівій руці, кілька великих – на поясниці, а також на правому коліні, шії тощо. Також із документа дізнаємося, що на той час Лазар Михалевич проживав на території юридики військового судді²³², проте жодної інформації про деталі цієї бійки не виявлено.

У пізніших актах консисторського суду вдалося простежити певну тяглість конфлікту між церковним братством і родиною Лазаря Михалевича, правда вже після

²²⁸ *Навроцька А.* Найдавніша книга духовного суду... – С. 294.

²²⁹ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр 210. – Арк. 82.

²³⁰ Там само. – Арк. 82 зв.

²³¹ Там само. – Спр. 60. – Арк. 43.

²³² На думку львівського дослідника Андрія Фелонюка, в цьому випадку розуміється юридика “Зборовщина”.

його смерті, коли церковне братство розпочинало судові справи з його спадкоємцями. Наприклад, у середу (mercurii), 3 травня 1771 р.²³³, братство позивало проти вдови Марти Михалевичової, третьої дружини покійного старшого братчика Михайла Михалевича, який був сином Лазара Михалевича. У справі головував о. Антоній Левинський, протонарій апостольський при катедральній церкві Св. Юра, пробощ львівської Ставропігійної церкви й офіціал Львівський. Перебіг справи занотовував писар львівської консисторії Василь Іляшевич (Еліяшевич?)²³⁴. Від імені братства Різдва Богородиці на суд з’явився парох о. Юрій Мар’якевич, а також старші братчики Юрій Вольський та Іван Нізінковський. Братство вимагало від вдови повернення боргу її чоловіка на суму 147 зл. 17 гр., з яких 100 зл. він позичив на купівлю будинку і до моменту смерті не повернув, відповідно відсотки з цієї позики на час судової справи склали 47 зл. 17 гр. Також братство заявило, що будинок Михайло Михалевич все ж купив, а після смерті його дружина Марта продала якомусь капітанові Сташкевичу. Тому, за словами братства, вдова мала необхідні фінанси для повернення боргу до братської каси (скриньки), проте жодних коштів не повертала.

Зі свого боку, Марта Михалевичева заявила, що була готова виплатити братству 100 зл., які справді заборгував її чоловік. Щоправда, за її словами, це були гроші не від позики на будинок, а від легаций, переданих його першою дружиною покійною Маріанною Михалевичовою. Також Марта Михалевичова вважала, що додаткових 47 зл. 17 гр. братство вимагало без жодних на це підстав. На думку вдови, воно вимагало повернення коштів, затрачених із церковної каси на поховання її чоловіка, зокрема на: поминальну Літургію, вино, “оплату” священникові, купівлю домовини, церковне освітлення довкола тіла покійного, а також за місце на парафіяльному цвинтарі та власне поховальний обряд. Водночас братство твердило про безоплатність цих послуг, настоюючи на реальній заборгованості покійного. Вислухавши заяви обох сторін, Антоній Левинський детально проаналізував попередній судовий декрет від 14 липня 1755 р.²³⁵ щодо справи, яка раніше відбувалася між братством і Михалевичами, щодо легачії названої Маріанни Михалевич. Відтак, зваживши попередні невиконання постанов та реальний борг Михалевичів перед братством, суд постановив повернути суму 147 зл. 17 гр.²³⁶

Зауважимо, що Михайло Михалевич, будучи старшим братчиком церкви Різдва Пресвятої Богородиці, за життя взяв активну участь у судовій справі від 30 березня 1761 р.²³⁷, пов’язаній із нерухомістю коменданта цієї церкви о. Григорія Марцікевича. Священик заявив, що старші братчики Михайло Михалевич та Петро Грабовський не допускають його до винаймання земельної ділянки й будинку, які здавна належали до компетенції братського священика, при цьому використовували цей наділ для власних потреб, а будинок здавали в оренду²³⁸. Братчики заявили, що оскільки цей наділ довгий час пустував, то братство вирішило його обробити для рільництва. Ан-

²³³ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 93. – Арк. 66–66 зв.

²³⁴ Там само. – Арк. 66 зв.

²³⁵ Там само; Спр. 64. – Арк. 632.

²³⁶ Там само.

²³⁷ Там само. – Спр. 87. – Арк. 319 зв.

²³⁸ Там само. – Арк. 319 зв.

тоній Левинський зобов'язав братчиків виплатити о. Григорію половину суми чиншу, отриманого від оренди будинку. Зі свого боку священник повинен був з'ясувати ціну земельної ділянки, яка розташовувалася біля будинку, а згодом виплатити цю суму братчикам. Суд також передбачив, що на виплачені кошти братство повинно було збудувати паркан для цього городу, а також заплатити у скриню 5 грн на церковні потреби²³⁹.

Однією з найпоширеніших причин для судових процесів серед львівських церковних братств були фінансові суперечки, які переважно стосувалися прибутків і витрат братства, легованого йому майна або ж конкуренції за право володіння спадщиною померлих братчиків чи інших жертводавців. Подібна майнова справа за участю “Зборовотарнавського” братства відбувалася у Львівській катедрі 28 березня 1719 р.²⁴⁰, коли проти нього разом виступили духовний інстигатор, а також позивачі – львівські міщани Євстахій і Григорій Руденські й Андрій Прокопович. Сторона позивачів заявила, що після того, як у часі епідемії²⁴¹ померли Теодор Лужецький з дружиною, церковне братство швидко і незаконно привласнило їхнє майно (зокрема пишні сукні). На думку позивачів, подружжя залишило своє майно у вигляді легацій, за рахунок яких братство повинно було забезпечити достойне поминання душ покійного подружжя під час “Sorokousty”²⁴². Братство, представляючи на огляд суду тестамент Лужецьких, заявило про свої законні претензії на вказане майно. Судові урядники, уважно вислухавши клопотання обох сторін і прочитавши текст тестаменту, зобов'язали братчиків укласти спеціальний реєстр (інвентар) усіх легованих речей. Ці речі повинні були надалі перебувати в домі покійних Лужецьких, їх опис мав здійснюватись у присутності позивачів для достовірного оцінення. Після цього документацію треба було принести до духовного суду для подальшого уважного вивчення та продовження судового розгляду. Справа продовжилася 31 березня 1719 р.²⁴³, щойно братство уклало реєстр майна Лужецьких, задекларована сума якого склала 60 зл. 10 гр. З яких 50 зл. присуджено церкві Різдва Пресвятої Богородиці, при якій було поховано подружжя Лужецьких, а 10 зл. – парафіяльному священникові, що мав молитися за душі усопших. Щодо інших речей, закладених у тестаменті, то суд призначив їх викуп для усіх охочих з обох сторін. Щодо боргових претензій (?) Андрія Прокоповича (ймовірно головного спадкоємця), то суд задовольнив його скаргу, надавши право разом з іншими спадкоємцями претендувати на частину майна покійних, зокрема через прозорий викуп. Відносно нерухомого майна подружжя Лужецьких, що залишилось “u Gospodyni” на території Зборовської юридикі, то суд передав його у власність спадкоємцям²⁴⁴.

²³⁹ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 93. – Арк. 66–66 зв.

²⁴⁰ Там само. – Арк. 69 зв. – 70. Див. також копію цієї справи: Там само. – Спр. 82. – Арк. 44–44 зв.

²⁴¹ Про епідемію у Львові впродовж 1718–1720 рр. див.: *Charewiczowa Ł. Kłęski zaraz w dawnym Lwowie / Ł. Charewiczowa.* – Lwów, 1930. – S. 67–72.

²⁴² НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 210. – Арк. 69 зв.

²⁴³ Там само. – Арк. 71 зв. Див. також копію справи: Там само. – Спр. 82. – Арк. 45 зв.–46.

²⁴⁴ Можливо, в декреті йшлося про Євстахія та Григорія Руденських, а також Андрія Прокоповича.

В окремих випадках братство зверталось до духовного суду для вирішення боргових зобов'язань своїх братчиків, причому судові суперечки могли виникати після смерті самого боржника. Наприклад, у 1717 р.²⁴⁵ братство сперечалося з Марією Господиневою, дружиною покійного Григорія Палушкевича, священника церкви “На Тарнавці”. Із судового розпорядження довідуємося, що свого часу братчик тієї ж церкви чинбар Матвій Ярошевич, купуючи в Марії Господиневої ґрунт, який перебував на території Зборовщини, заборгував у неї 50 зл., після чого раптово помер. Марія Господинева вимагала від церковного братства відшкодування цього боргу. Відтак суд постановив продати ґрунт за 90 зл., з яких 50 треба було повернути Марії Господиневій, а 40 – віддати до братської казни, щоб належно поминалась “*duśa nieboszczyka*”²⁴⁶. Для цього суд також постановив обом сторонам укласти спеціальний контракт.

Інколи у книгах духовного суду записували різні мирові угоди (*complanatia*) між церковними братствами або між братствами та світськими чи духовними особами. Сторони намагалися заздалегідь укласти між собою письмову домовленість, яка, з одного боку, застерігала одну зі сторін розпочинати конфлікт, а з іншого – дозволяла уникати в майбутньому додаткових витрат на можливі судові справи. Ці угоди, як правило, укладали у присутності судових виконавців, які нерідко приїжджали безпосередньо до помешкання осіб, що домовлялись між собою. Подібну угоду укладено 22 квітня 1725 р.²⁴⁷ між пресвітером церкви Різдва Пресвятої Богородиці Іваном Ружицьким і братчиком Василем Чернявським, який у присутності інших братчиків тієї ж церкви назвав низку своїх зобов'язань перед парохом. Із тексту домовленості дізнаємося, що Василь Чернявський з дружиною мешкали разом із парохом в одному будинку, який розташовувався на території парафіяльного цвинтаря і швидше за все належав братству. Виявилось, що незадовго до укладення угоди Василь Чернявський важко образив о. Івана Ружицького, порушивши його “*Honor Duchowny*”²⁴⁸. Згодом Василь Чернявський змушений був просити допомоги в молодших і старших братчиків, щоб ті примирили його зі священником, який зажадав вигнати його сім'ю з будинку. Зрештою, винуватець разом із братством, “*upadszy pod nogi wilebności jego*”²⁴⁹, зуміли переконати пароха прийняти вибачення та запропонували укласти мирову угоду. Василь Чернявський зобов'язався мирно жити зі священником та разом із дружиною “*honor opemu oddawać*”²⁵⁰. У випадку порушення зобов'язань сім'я Чернявських повинна була без жодних судових справ покинути помешкання, навіть не знайшовши нового. У випадку, якщо священник через можливі образи захворіє, Василь Чернявський повинен бути покараний у судовому порядку, згідно з укладеними братством пунктів. Зокрема він мав заплатити 15 грн священникові та 10 грн до церковної казни. Для підтвердження цієї угоди молодші й старші братчики разом із Василем Чернявським ствердили документ своїми підписами у вигляді хреста.

²⁴⁵ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 62. – Арк. 15–15 зв.; Спр. 210. – Арк. 34 зв.

²⁴⁶ Там само. – Арк. 15.

²⁴⁷ Там само. – Спр. 60. – Арк. 25 зв. – 26.

²⁴⁸ Там само. – Арк. 25 зв.

²⁴⁹ Там само.

²⁵⁰ Там само.

Звідси дізнаємося, що в 1725 р. до числа братства входили²⁵¹: Яцентія Кмита (перший старший братчик), Дмитро Грубий (другий старший братчик), Василь Горошак, брати Ярко та Лазар Михалевич. На нашу думку, церковне братство в такий спосіб часто згладжувало конфлікти між священником і мирянами, нерідко стаючи єдиною гарантією мирного співжиття.

Справи особистого контексту часто ставали більш затяжними: від місяця до кількох років. Наприклад, гучна справа, розпочата в п'ятницю (*veneris*), 17 серпня 1772 р.²⁵², між львівськими євреями, подружжям Мошком і Лайкою Йозефовичами й Теодором Гатальським, “*stanu duchownego aspiranta*”, який мешкав у будинку школи церковного братства “На Тарнавці”²⁵³, тривала майже місяць. Під час слухання головував настоятель львівської Успенської церкви, канонік Львівської катедри, суддя-сурогат львівський Іван Горбачевський²⁵⁴. Із тексту справи дізнаємося, що подружжя Йозефовичів мешкало неподалік від цього будинку, відтак вони були частими свідками ганебних правопорушень Теодора Гатальського, який, незважаючи на те, що був претендентом на висвячення у чин священника, проти “*prawa publicznego*”²⁵⁵ здавна здіймав уночі галас і заворушення. Причиною позову стало згвалтування й побиття Лайки Йозефовичової, яку семінарист зловив та насильно затяг до будинку школи, зачинив двері на ключ, згодом погасив світло і почав бити невинну “*az do razów sinych*”²⁵⁶. Під час знущання Гатальський видер з її вух сережки. Коли потерпілій вдалося втекти до сіней, він її знову спіймав і почав силоміць жбурляти до землі, через що з її гаманця повипадало чимало грошей. Згодом Теодор Гатальський напав на будинок Йозефовичів, в якому тяжко побив самого Мошка Юзефовича. Зважаючи на ці злодіяння, позивачі домагалися від суду покарання винного із вимогою повернути викрадене майно та відшкодувати завдані рани. Цей конфлікт спровокував безпосередню участь братства в його вирішенні. Воно, за вимогою суду, разом із парафіяльним священником мусіло пояснювати ситуацію, що склалася довкола мешканця шкільного будинку. Для детальнішого вивчення ситуації та у зв'язку з тим, що обвинувачений не з'явився на суд, на місце злочину було відправлено духовного інстигатора, який проводив допит серед довколишніх мешканців. Під час допиту обвинуваченого інстигатор зауважив неправдивість у його свідченнях. Навіть церковному братству було виголошено докір, бо воно, здійснюючи “важливу духовну місію”²⁵⁷, не змогло забезпечити порядку на святому місці, відтак не ізолювало потенційного правопорушника від потерпілих. У той же час обвинувачений постійно заперечував звинувачення родини Йозефовичів.

²⁵¹ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 62. – Арк. 26.

²⁵² Там само. – Спр. 93. – Арк. 163–164 зв.

²⁵³ Там само. – Арк. 163 зв.

²⁵⁴ *Андрохович А. о.* Іван Горбачовський, примірний парох Ставропігійського братства, (ур. 1743 – †1806) / А. Андрохович // Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне. Студії. Замітки. Матеріали. – Львів, 1921. – Т. 1. – С. 55–98. На поч. 70-х років титулувався доктором філософії і теології (НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр 93. – Арк. 163 зв.).

²⁵⁵ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 93. – Арк. 163 зв.

²⁵⁶ Там само.

²⁵⁷ Там само.

Додатково суд допитав братчика Івана Нізінковського²⁵⁸, який заявив про часті галаси та чвари, що здавна відбувалися на території парафіяльного цвинтаря, нібито з огляду на те, що братство не стежило за порядком у цілому. Суд вирішив перенести винесення декрету з метою докладнішого уточнення ситуації. 22 серпня 1772 р.²⁵⁹ Іван Горбачевський нарешті з’ясував “causu”²⁶⁰ цієї справи, яку апостольський писар Василь Іляшевич одразу вніс до судової книги. 24 серпня 1772 р. розпочато друге слухання, під час якого суд визнав невинність позивачів. З’ясувалося, що Лайка Йозефовичова зауважила втрату свого гусака, а коли почала шукати поблизу братської школи, то зрозуміла, що його викрали мешканці шкільного будинку; коли намагалася особисто в’яснити ситуацію, то розпочалася зазначена бійка. Відтак суддя зобов’язав обвинуваченого сплатити родині 18 зл. за спричинений біль, а 30 зл. – за правові послуги. Цю суму Теодор Гатальський мав заплатити протягом трьох днів під страхом “kłatwy nunc decreti”²⁶¹. Також суд зобов’язав повернути викраденого гусака, а також постановив, щоб потерпіла одержала можливість при світлі познаходити у шкільних сінях гроші та коштовності, загублені бід час бійки (за словами позивачів, загальна сума складала 12 червоних злотих). Після цього було зобов’язано Павла Урмовського, який виступав захисником Теодора Гатальського, простежити за виконанням постанов декрету²⁶².

Поширеними були випадки, коли братчики судилися з вікаріями братської церкви. Наприклад, 17 травня 1760 р.²⁶³ вже названий братчик церкви “На Тарнавці” Іван Нізінковський протестував проти пароха церкви Св. Параскеви П’ятниці Юрія Марцінкевича, який одночасно був вікарієм “Зборовотарнавської” церкви. Братчик заявив, що вікарій його безпідставно побив і викреслив із братського реєстру, а також у присутності братчиків й інших парафіян оманливо назвав злодієм. Юрій Марцікевич визнав факт побиття братчика різкою, пояснюючи свій вчинок неординарною реакцією останнього на зауваження з приводу того, що нібито братчик нездатний до виконання функцій братського бакалавра і братчика зокрема. На думку священика, він також не справлявся з обов’язками дяка. Щоправда, свої обвинувачення щодо злодійства братчика Юрій Марцікевич визнав безпідставними, оскільки Іван Нізінковський за всі узяті в парафіян речі завжди розраховувався грошима. Антоній Левинський вирішив детальніше дослідити конфлікт, відтак призначив судову комісію, яка мала віднайти свідків і привести до судової канцелярії на допит. У п’ятницю, 19 травня 1760 р., інквізиційна комісія виголосила декрет про опитування свідків, які підтверджували провину Юрія Марцікевича²⁶⁴. Зрештою, сам обвинувачений визнав усі провини у присутності генерального офіціала. Суд постановив, щоб Юрій Марцікевич заплатив

²⁵⁸ Ймовірно був слідчим (розпитувач) на місці злочину.

²⁵⁹ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 93. – Арк. 163 зв.

²⁶⁰ Так часто позначали факт встановленої причини конфлікту, який розглядався на духовному суді. У цьому випадку в текст “causu” було вставлено додаткові свідчення, зроблені на законних підставах, які вплинули на новий поворот у розслідуванні справи.

²⁶¹ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 93. – Арк. 165.

²⁶² Там само. – Арк. 165 зв.

²⁶³ Там само. – Спр. 87. – Арк. 254 зв.

²⁶⁴ Там само. – Арк. 255.

до братської скриньки п'ять червоних злотих, а також у присутності всіх братчиків вписав до реєстру Івана Нізінковського²⁶⁵. Натомість братчика суд зобов'язав бути скромнішим відносно священика, а всі свої фінансові справи надалі декларувати в касовій книзі братства. Ця судова справа вкотре підтверджує головуючий статус священиків у братській організації та підтверджує факт ведення братством книги прибутків і витрат.

У 1762 р. чоловіче братство Різдва Пресвятої Богородиці розпочало серйозну боротьбу за спадщину відомої парафіянки Анни Козачихи (часто згадана під іменем Василина), яка свого часу була старшою сестрою в молодшому сестринському братстві Св. Варвари. 13 серпня 1762 р. суддя Петро Примович (був парохом львівської церкви Св. Теодора Тирона) розпочав судове слухання між капеланом церкви Різдва Богородиці Олексієм Пясецьким і братчиками цієї церкви Григорієм Залевичем (старший братства), Юрієм Вольським та Юрієм Василевичем²⁶⁶. Виявилось, що між братством та капеланом конфлікт розгорівся довкола тестаменту Василина Козачихи, яка записала кошти й легувала будинок на користь парафії Різдва Пресвятої Богородиці. Частина з них легована братству, яке, захищаючи свої фінансові інтереси, відкидало претензії Олексія Пясецького. Братчики повідомили, що капелан незаконно привласнив 180 зл., вказаних у тестаменті п. Козачихи, згодом продав її будинок, а отриману суму в розмірі 200 зл. без відповідної легації приховав від церковної скрині²⁶⁷. До всього капелан відібрав у Дмитра Чернецького, що жив “на Знесінні”, 56 зл., котрі свого часу позичив у Василина Кохачихи. Проте цього разу справа остаточно не була вирішена, набувши розмаху 18 серпня 1762 р., коли капелан почав вимагати особисто від братчика Юрія Василевича 1 червоний злотий від суми 100 зл., вказаних у тестаменті²⁶⁸. Зі свого боку Юрій Василевич приніс для розгляду судової комісії оригінал тестаменту і попросив визнати за ним право отримати вказані кошти. Протонотаріус апостольський Антоній Левинський під час вивчення документа з'ясував, що тестамент уклала Анна Маркевихова Козачиха: “Dnia 2-go Lutego w roku terazniejszym 1762 pszy swiadkach Jerzym Wolskim y Janie Chicińskim uczyniony. Ktorem złotych tszysto z domowstwa, zboże y маkę за duszę swoją disponowała”²⁶⁹. Як виявилось, жодних інших записів у тестаменті не було. Тому суддя розпорядився, щоби братство повернуло всі кошти позивачеві, причому зобов'язав коменданта церкви Різдва Богородиці о. Григорія Марцінкевича як опікуна волі Анни Козачихи записати всі грошові повернення в касові книги братства, а 50 зл. від загальної суми тестаменту – на користь шпиталю Св. Мартина²⁷⁰. Також Антоній Левинський дозволив позивачеві на свій розсуд ствердити для братства необхідні регуляції.

Проте претензії братства не припинилися, оскільки фінансові операції, які свого часу провадила Анна Козачиха досі залишалися невирішеними. Невипадково 20 вересня 1762 р.²⁷¹ між старшим чоловічим братством Різдва Пресвятої Богородиці та

²⁶⁵ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 93. – Арк. 165.

²⁶⁶ Там само. – Арк. 431–431 зв.

²⁶⁷ Там само. – Арк. 431 зв.

²⁶⁸ Там само. – Арк. 433 зв. – 434.

²⁶⁹ Там само.

²⁷⁰ Там само.

²⁷¹ Там само. – Арк. 434 зв. – 435.

молодшим сестринським братством Св. Варвари розпочалася окрема судова справа. Старші братчики вимагали від сестричок термінового повернення боргів покійної старшої сестри Анни Козачихи, оскільки не мали в касі необхідних коштів для ремонту дзвіниці. Натомість сестрички Григорова Залевичева, Андрійова Стажаська, п. Яремкевичева та п. Філіповичева від імені всього сестринського братства заявили, що жодної звітності перед сестрами покійна Анна Козачиха не провадила, а кошти, які отримувала із сестринської каси, позичала “на основі особистої довіри сестричок”. Не визнаючи своєї провини, сестринське братство запевнило суддю, що не володіло інформацією про борг покійної для старшого братства, наголошуючи на тому, що братчики повинні були вести власні рахунки прибутків і витрат.

Вислухавши обидві сторони, Антоній Левинський зобов’язав старших сестер братства Св. Варвари належно упорядкувати касову книгу, в якій, з одного боку, треба було вписувати прибутки, а з іншого – витрати братства. Причому всі записи потрібно виконувати у присутності парафіяльного священника. Також суд звільнив сестер від репарацій щодо ремонту дзвіниці. Цікаво, що він зобов’язав молодше братство найближчим часом відібрати в боржників Василю Козачихи лихварські позики на загальну суму 314 зл., з яких у п. Самборської (Самбірської) було 126 зл., у Степанової Стрельбицької – 60 зл., у Василю Залевичевої – 50 зл., у Стажаської – 18 зл., Тимофієвої Городецької – 36 зл., а в Якуба Фіковського – 24 зл.²⁷². І лише після отримання цих сум суддя дозволив молодшому братству виділити окремі кошти на ремонт дзвіниці. Однак він застеріг, що у випадку, коли чийсь борг не буде повернений, молодше братство матиме право позивати з цього приводу проти капелана о. Олександра Пясецького та коменданта о. Григорія Марцінкевича як основних розпорядників майна і волі покійної кредиторки Василю Козачихи. Іншими словами, після її смерті відповідальність перейшла безпосередньо до духовних осіб²⁷³.

Інша судова справа фінансового спрямування, пов’язана з діяльністю молодшого сестринського братства Св. Варвари, відбулася 3 березня 1764 р., коли воно позивало проти своїх парафіян²⁷⁴. Із тексту джерела дізнаємося, що в цей час старшими сестрами братства Св. Варвари були Катерина Філіповичева та Мар’яна Казарабова, які разом із парафіяльним священником (був також комендантом) Зборовотарнавської церкви Сеньком Марцінкевичем прибули на суд і вимагали від Стефанії Стрельбицької повернути борг на суму 50 зл. і додаткових 18 зл., позичених від суми 36 зл., яку раніше легувала братству для церковної провізії якась п. Гриневичева. Найбільшу суму парафіянка позичила в інших сестер братства, зокрема у Василю Залевичевої – 50 зл., а у Станіслави Самбірської – 90 зл.²⁷⁵. Протонотаріус апостольський Антоній Левинський допитав обидві сторони, які зізнались в існуванні боргу та вимагали справедливого розсуду. Після того, як боржниця визнала факт боргу, Антоній Левинський зобов’язав її повернути всі суми до початку Великодніх свят²⁷⁶, ймовірно, щоб не затримувати витрат сестринського братства для потреб церковної провізії. У

²⁷² Там само. – Арк. 435.

²⁷³ Там само.

²⁷⁴ Там само. – Арк. 528–528 зв.

²⁷⁵ Там само. – Арк. 528.

²⁷⁶ Там само. – Арк. 528 зв.

разі невиконання судового декрету боржниці заборонялося входити до храму Різдва Пресвятої Богородиці.

Як виявилось, сестринське братство окремо від старшого чоловічого утримувало власну скриньку, а відтак проводило власні лихварські операції. Дохід сестринської казни в основному залежав від членських внесків, пожертв парафіян та різних легацій. У цьому випадку із судової справи дізнаємося, що парафіянка Стефанія Стрільбицька позичила у братства гроші, надавши в заставу цінні папери про власність на свій будинок. Їх вона передала старшій сестрі, вже названі Козачисі, яка до моменту справи раптово померла²⁷⁷. Тому в разі невиконання умов декрету будинок Стрільбицької на законних підставах міг перейти у власність братства Св. Варвари. Зрештою, суд зобов'язав братство і парафіяльного священника повернути їй документи.

У принципі, у Львівській єпархії²⁷⁸ молодші сестринські братства зрідка провадили власний реєстр прибутків і витрат. Скажімо, серед усіх відомих братств Кам'янець-Подільського збереглись більш-менш конкретні відомості лише про фінансово-господарську діяльність сестринського при церкві Воздвиження Чесного Хреста на передмісті Карвасари, прибутки якого в 1790 р. перевищували прибутки старшого чоловічого братства майже вдвічі²⁷⁹.

Серед найменш вивчених на сьогодні – судові справи, пов'язані з матримоніальними конфліктами, які найчастіше стосувалися шлюбу братчиків та інших мирян, а також священників, що безпосередньо уділяли їм тайну подружжя. При цьому братські священники часто виступали свідками і, навіть, винуватцями у плані розв'язання тих чи тих конфліктів між сторонами подружжя. Наприклад, 22 травня 1758 р.²⁸⁰ жителька с. Ременова Мар'яна Пуняк (Бойко), дочка Ілька Бойка, жителя с. Неслухова, внесла до суду позов проти свого чоловіка Андрія Пуняка, мешканця с. Неслухова, який був сином якогось Федька Пуняка, також із цього села²⁸¹. Водночас позов стосувався о. Антонія Ворончеського – пароха львівської “Зборовотарнавської” церкви, який 17 серпня 1747 р. уділив тайну шлюбу. Акторка стверджувала, що шлюб був укладений без її згоди, а лише з “панського примусу”. Також Мар'яна Бойко вимагала направити свого чоловіка до лікарів (“rewizyi cerulikow”²⁸²), які повинні були перевірити його на спроможність мати дітей (“імпотенцію”, “інвалідність”²⁸³). Зрештою, чоловік визнав свою “інвалідність”, проте заперечив примусовість шлюбу, оскільки, за його словами, його самого примусили одружитися. Протонотаріус апостольський Антоній Левинський зобов'язав упродовж тижня провести медичну експертизу у

²⁷⁷ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 93. – Арк. 165.

²⁷⁸ Див., наприклад: *Сецинский Е.* Древнейшія православныя церкви въ Подоліи / *Е. Сецинский* // Подольскія Епархіальныя Ведомости. Часть неофициальная (далі – ПЕВ). – Каменець-Подольській, 1890. – № 40. – С. 220–222.

²⁷⁹ *Яворовскій Н.* Каменецкая Кресто-Воздвиженская церковь на Карвасарахъ / *Н. Яворовскій* // ПЕВ. – Каменець-Подольській, 1892. – № 20. – С. 342.

²⁸⁰ НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 87. – Арк. 123 зв. – 124.

²⁸¹ Там само. – Арк. 123 зв.

²⁸² Там само.

²⁸³ Там само.

присутності лікарів і за безпосередньої участі о. Антонія Ворончеського²⁸⁴. Участь братського священника була не випадковою, бо під час укладення шлюбу саме він мусів уточнити всі необхідні чинники для його легітимності, оскільки приховання факту “неспроможності” мати дітей забороняло проведення обряду вінчання.

В історії парафії Різдва Пресвятої Богородиці знаходимо цікавий випадок, коли після смерті пароха розпочалася серйозна судова справа за його спадщину. У серпні 1749 р. делегати львівського церковного братства Івана Богослова²⁸⁵ Павло Волкович, Дмитро Плачка й Іван Сідляр протестували проти куликівського декана о. Івана Тарнавського, який, за їхніми словами, не хотів повернути їм дерев’яні ступи для воріт, які разом із стодолюю братство викупило в нього після смерті пароха церкви Різдва Богородиці²⁸⁶. Протонотаріус апостольський Антоній Левинський, вислухавши заперечення декана, запропонував перенести слухання до “наступного понеділка”, а також наказав привести для допиту всіх свідків купівельної справи. У п’ятницю, 25 серпня 1749 р., у присутності єпископа Лева Шептицького розпочалося друге засідання цієї справи²⁸⁷. На суд прибули Іван Сідляр як головний позивач від братства, а також свідки: братчик Іван Левицький та сідлярі Францішек і Якуб Регульські. Свідчення були заслухані у присутності генерального візитатора Івана Громницького та куликівського декана Івана Тарнавського²⁸⁸. Оскільки свідки заявили, що були ознайомлені лише з розмірами задекларованих сум і їх не було під час акту купівлі-продажу цінного господарського обладнання, суд постановив повернути речі у власність декана²⁸⁹. Зауважимо, що господарські інтереси братства Івана Богослова могли перетинатись із парафією та братством церкви Різдва Богородиці, позаяк їхні господарські споруди і власності межували. Львівському досліднику Андрієві Фелонюку вдалося віднайти цікаве свідчення з цього приводу. Зокрема в описі Папарівського двору на території юридики Тарнавки, який перебував у власності братства церкви Св. Івана Богослова, від 15 квітня 1766 р. записано: “Przed tymze dworkiem na ulice «kramnica» ze wszystkim zepsuta, w teyże izbie słup dębowy obrabiany stary z wrot przeszłych wychodząc z tego dworku wrota podwoyne na przeciwko cerkwi Tarnawskiej na biegunach drewnianych o kunach drewnianych sosnowe, o skoblu jednym y o kłamec”²⁹⁰. Цілком можливо, що в 1749 р. братство Івана Богослова новим дубовим обладнанням намагалося провести ремонт саме цього дворика.

Отже, в більшості випадків виявлені судові справи львівського церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці в період 1674–1770 рр. за рівнем інформативності маргінальні, у зв’язку з чим інколи важко простежити реальні причини того чи того

²⁸⁴ Там само.

²⁸⁵ У документі братство Івана Богослова помилково позначено подібно до братства Різдва Богородиці: “Sławetne Bractwo S. Jana Teologa Tarnawskie Przedniejskie Lwowskie...”. Детальніше див.: НМЛ. – Спр. 85. – Арк. 50.

²⁸⁶ Там само. – Арк. 50–50 зв.

²⁸⁷ Там само. – Арк. 56 зв. – 57.

²⁸⁸ Там само. – Арк. 56 зв.

²⁸⁹ Там само. – Арк. 57.

²⁹⁰ Фелонюк А. Інвентарні описи дворів на передмістях Львова останньої третини XVIII століття / А. Фелонюк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2008. – Т. 255: Комісія архітектури і містобудування. – С. 426.

конфлікту. З іншого боку, враховуючи невелику кількість збережених джерельних свідчень про діяльність молодшого та старшого братств “На Тарнавці”, судові акти часто відкривають дослідникові таємничі реалії парафіяльного життя та різносторонні механізми забезпечення норм християнської моралі, які так чи так спрямовували братство до його основної духовної візії – передання уніатського культу наступним поколінням вірних.

На 1765 р. парафія церкви Різдва Богородиці була однією із найбільших у передмістях Львова (четвертою за кількістю) і налічувала 209 парафіян, із них 176 дорослих та 33 дітей²⁹¹. Відтак відсутність братських касових книг прибутків і витрат сьогодні не дозволяє аргументовано констатувати, що братство й парафія у другій половині XVIII ст. були “найбіднішими” у Львові²⁹². Братство, одне з небагатьох у Львові, проіснувало принаймні до кінця XVIII ст., витримавши численні ревізії та дисциплінарні декрети з боку владичого двору. До моменту опису Львова Фредеріком Кратером (1784) у місті діяло тільки сім церков, серед них і “Зборовотарнавська”²⁹³, умовні позначення якої бачимо також на двох планах невідомих авторів 1770 р. (“Plan La Ville de Leopole Capitale de la Russi Rouge avec les Feauxbourgs”; “TOPOGRAPHIA Urbis Leopoldis cum suis adjacentibus Suburbis, circa A 1770”) та карті фон Міра 1783 р. (Karte des Koenigreiches Galizien und Lodomerien)²⁹⁴. При цьому на всіх планах вона позначена лише як церква Св. Варвари (“L’E disdes St. Barbaris R.G.”; “Templum St. Barbarae”), що вірогідно пов’язано з популярністю місцевої ікони, а також домінантною участю молодшого сестринського братства в піклуванні за її вшануванням.

У 1787 р. церква Різдва Богородиці згадана в багатьох документах²⁹⁵, щоправда, про діяльність братств мирян при церкві жодних відомостей поки не вдалося відшукати. Вивчаючи Йосифінську метрику, Ігор Бокало встановив, що на 1788 р. церква Св. Варвари діяла як церковна інституція, поблизу якої розташовувався цвинтар, де й надалі стояло два будинки без городу²⁹⁶.

Церковне братство Різдва Богородиці припинило діяльність у часі проведення Йосифінської касати, організованої відповідно до програми адміністративно-територіальних реформ у циркулі. У кінці XVIII ст. розпочалася масова реорганізація церковних споруд, які могли бути перетворені на будинки комедій, склади, шпиталі або ж узагалі закриті й не використовувалися²⁹⁷. На думку Володимира Вуйчика, церква

²⁹¹ Капраль М. Національні громади Львова... – С. 360.

²⁹² Бокало І. Спроба локалізації зниклої церкви... – С. 248.

²⁹³ Петришин Г. Територіально-планувальні перетворення Львова в Австрійський період (1772–1914) / Г. Петришин, У. Іваночко // Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. праць / [за ред. М. Мудрого]. – Львів, 1999. – С. 194.

²⁹⁴ Терещенко С. Втрачені храми... ; Лінда С. Дослідження територіального розвитку Львова Австрійського періоду (1772–1918 рр.) на основі картографічного матеріалу / С. Лінда, О. Олешко, У. Іваночко // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Львів, 2004. – № 505. – С. 127–141.

²⁹⁵ Kołbuk W. Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne / W. Kołbuk. – Lublin, 1998. – S. 184.

²⁹⁶ Бокало І. Спроба локалізації зниклої церкви... – С. 248.

²⁹⁷ Петришин Г. Територіально-планувальні перетворення Львова... – С. 194.

“На Тарнавці” перестала існувати в перші роки XIX ст.²⁹⁸. Натомість Ігор Мельник вважає, що наказ австрійської адміністрації про демонтування храму реалізовано щойно в 1802 р.²⁹⁹, тоді власне й було репарцельовано ґрунти “Зборовотарнавської” церкви в підпорядкування парафії Св. Параскеви П’ятниці³⁰⁰. У 1820 р. власником ґрунту колишньої церкви “На Тарнавці” стає якийсь Венямін Шнайдер³⁰¹.

На пам’ять про давню церкву місцева громада збудувала статую Пресвятої Богородиці³⁰², яка до нашого часу не збереглася. Проте, згідно з попередніми версіями, в маленькій напівкруглій ніші головного фасаду будинку № 127 по вул. Богдана Хмельницького нещодавно було відновлено фігуру Пресвятої Богородиці³⁰³, яка сьогодні є останнім виявом культурно-релігійної пам’яті про сакраментальну історію церкви та братств мирян “На Тарнавці”.

---

²⁹⁸ Вуйцик В. Неіснуючі церкви Підзамча. – С. 13.

²⁹⁹ Мельник І. Довкола Високого замку шляхами й вулицями Жовківського передмістя та північних околиць міста Львова. – Львів, 2010. – С. 169.

³⁰⁰ Вуйцик В. Неіснуючі церкви Підзамча. – С. 13.

³⁰¹ Бокало І. Спроба локалізації зниклої церкви... – С. 249.

³⁰² Вуйцик В. Неіснуючі церкви Підзамча. – С. 13.

³⁰³ Бокало І. Спроба локалізації зниклої церкви... – С. 249.

Додаток 1

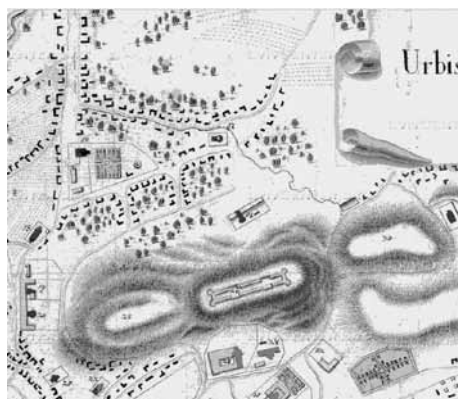
Позначення церкви Святої Варвари на плані Львова 1770 р. (№ 17)
“Plan La Ville de Leopole Capitale de la Russi Rouge avec les Feauxbourgs”. Анонім

(за матеріалами Сергія Терещенка, режим доступу:
http://www.lvivcenter.org/uk/umd/map/?ci_mapid=102&ci_mapobjectid=2797)

Додаток 2

Позначення церкви Святої Варвари на плані Львова 1770 р. (№ 17)
“TOPOGRAPHIA Urbis Leopolis cum suis adiacentibus Suburbis, circa A 1770”. Анонім

(за матеріалами Сергія Терещенка, режим доступу:
http://www.lvivcenter.org/uk/umd/map/?ci_mapid=102&ci_mapobjectid=2797)

Додаток 3

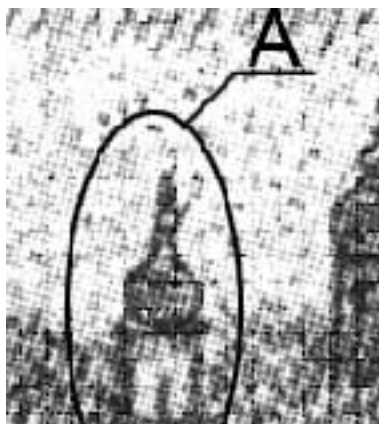
Позначення церкви Святої Варвари на карті “фон Міга” 1783 р. “Lemberg Leopold Lwow”

(за матеріалами Сергія Терещенка, режим доступу:
http://www.lvivcenter.org/uk/umd/map/?ci_mapid=102&ci_mapobjectid=2797)

Додаток 4

Зображення церкви Різдва Богородиці (Святої Варвари) на фрагменті гравюри Пернера 1772 р.
Згідно версії Ігоря Бокала”

Додаток 5

Фрагмент статуту церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці 1674 р.

Джерело: ЛННБ ВР. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 3

Додаток 6

Прикінцевий протокол статуту церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці 1674 р.

Джерело: ЛННБ ВР. – Ф. 77 (АСП). – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 14